

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Ondřej Šťastný

SVOBODA PROJEVU, JEJÍ ZÁRUKY A LIMITY

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Helena Petrův, Ph.D.

Katedra ústavního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 31.10.2009

Prohlášení o autorství a původnosti díla

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci vypracoval samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

V Praze dne 31.10.2009

Ondřej Šťastný

Motto:

„Kdyby celé lidstvo minus jeden jednatlivec zastávalo jeden názor a pouze jediná osoba by měla názor odlišný, právo lidstva umlčet jednotlivce by nebylo o nic větší, než právo tohoto jednotlivce, pokud by měl tu moc, umlčet celé lidstvo.“

John Stuart Mill (O svobodě)

Obsah

Úvod.....	s. 5
Kapitola 1: Svoboda projevu v českém ústavním právu (svoboda projevu, zákaz cenzury, právo na informace).....	s. 7
Kapitola 2:	
Limity SP (národní bezpečnost, státní symboly, ochrana osobnosti, extremismus, ochrana zdraví a mravnosti).....	s. 12
Kapitola 3:	
Svoboda projevu v mezinárodním právu (smlouvy a judikatura).....	s. 44
Kapitola 4:	
Svoboda projevu dle Evropského soudu pro lidská práva.....	s. 47
Závěr.....	s. 53
Seznam použitých pramenů.....	s. 56
Seznam použité literatury.....	s. 58
Seznam judikatury.....	s. 59
English Resumé.....	s. 61
Klíčová slova/Key words.....	s. 62

Úvod

Dá se definovat něco tak obecného, jako je svoboda? Ve filosofickém slovníku se dočteme, že svoboda je „stav bytosti jednající pouze ze své vůle, nezávisle na jakémkoli vnějším donucení (svobodný člověk je protikladem otroka)“^{1.)}. Svoboda není jen právní kategorií, zasahuje do jiných normativních systémů (morálka, náboženství), je též jedním z ústředních pojmů filosofie. Pro účely této práce bude přirozeně rozhodující pojetí právní. Obsah termínu svoboda není neměnný, je výsledkem vývoje, který trvá už od úsvitu civilizace. Jak upozorňuje prof. Alston, koncept lidských práv je téměř z definice dynamický. To, co se jevílo jako přijatelné ještě před necelými dvěma sty lety (nevolnictví, mučení, smrt hlady) je po druhé světové válce neakceptovatelné. Stejně tak nelze říci, že současné standardy lidských práv budou stejně široce sdílené za sto let.^{2.)} Tendence v garanci lidských práv zatím směřuje k jejich rozšiřování. Současně je nutné poznamenat, že jakkoli je podrobný obsah termínu svoboda relativní, existují (v duchu přirozenoprávní nauky) jisté nepřekročitelné hranice, pod které již nelze svobodu nivelizovat.

Svoboda projevu byla jedna z prvních občanských svobod, kterou si lidé v historii vydobyli, a také jednou z nejdůležitějších. Možnost říkat cokoli, kdykoli a před kýmkoli je pro člověka natolik fascinující a přitažlivá, že je v historii přítomna od úplného počátku. A současně, pro mocné tohoto světa je svoboda slova „těch dole“ tak dráždivá, že můžeme dějiny svobody projevu snadno vymezit i jako dějiny neustálých pokusů o její omezování. Je nepochybné, že svoboda projevu je *condicio sine qua non* obecné svobody jako takové, bez ní není demokratická společnost představitelná. Jakkoli můžeme s úspěchem tvrdit, že míra svobody a demokracie v posledních dvou desetiletích je v historii českého národa výjimečná a velmi uspokojivá, zápas o podobu a limity svobody projevu neskončil ani dnes.

Principiální bitvy za udržení svobody projevu jsou, zdá se, již vybojovány – ať už francouzskou, anglickou nebo americkou revolucí nebo nejnověji pádem totalitních režimů ve střední Evropě na konci 80. let 20. století. Svoboda projevu je dnes součástí Listiny základních práv a svobod (dále též Listina), která razí doktrínu „minimálního státu“,

¹) Durozoi, G., Roussel, A., *Filozofický slovník*, EWA Edition, Praha 1994.

²) Alston, P., *The Universal Declaration at 35: Western and Passé or Alive and Universal*, *International Commission of Jurists Review*, No.31/1983, s. 60.

protože směřuje k vymezení co možná široké sféry, ve které není suverénem stát, ale jednotlivec.^{3.)} V jednom smyslu slova se ale zase tak moc nezměnilo – různé pokusy „zavřít ústa“ těm, kteří říkají věci momentálně nepřipustné, provokativní nebo alespoň nepříjemné, jsou denní realitou České republiky (a celého tak zvaného západního světa obecně) i na počátku 21. století.

Příkladů rozhodně není málo. Tak zvaný „náhubkový zákon“ pro novináře, pokusy o zrušení extremistické Dělnické strany (jakkoli s ním dle mého názoru lze v konkrétním případě souhlasit), pokuta pro reportéra, který odmítne prozradit svůj zdroj, nebo třeba doporučení bývalého premiéra a předsedy velké politické strany zveřejněné v celostátním deníku, ve kterém politik o „nepohodlném“ bývalému policejnímu důstojníkovi řekl:

„Pan K. (záměrně uvádím pouze iniciálu – pozn. aut.) by měl zalézt někam hodně hluboko pod zem a nemluvit. Brutálním způsobem ovlivnil výsledek voleb v roce 2006. Je mi z něj ještě teď na zvracení. Je hanba o člověku, jako je K., vůbec hovořit a divím se novinám, že se ještě dnes takovým společenským hnisem, jakým je K., zabývají.“

Co je tedy cílem této diplomové práce? Text se zabývá vybranými aspekty svobody projevu tak, jak je vymezena v našem právním řádu a v právu mezinárodním a evropském. Pokouší se přitom redukovat velice širokou a objemnou materii do tvaru, který odpovídá požadavkům a možnostem diplomové práce, a současně se snaží nevynechat nic zásadně důležitého. Zvláštní pozornost věnuje limitům svobody projevu a střetům tohoto politického práva s jinými základními právy.

Jsem rád, že mohu na tomto místě poděkovat vedoucí mé diplomové práce, JUDr. Heleně Petřův, Ph.D., za cenné rady a konzultace, které vznik této práce provázaly.

³) Boguzsak, J., K problematice svobody projevu v právu České republiky, In: Acta Universitatis Carolinae Iuridica 1-2/1996, UK Praha, s. 101.

Kapitola 1:

Svoboda projevu v českém ústavním právu (svoboda projevu, zákaz cenzury, právo na informace)

Svoboda projevu a k ní komplementární *právo na informace* jsou v ústavním pořádku České republiky zakotvené ve článku 17 Listiny základních práv a svobod. Tento článek systematicky řadí svobodu projevu mezi politická práva, a to na první místo. Zařazením dává ústavodárce najevo, že ústředním smyslem svobody projevu je umožnit lidem účastnit se v nejvyšší míře svobodného a demokratického politického života ve státě.

Prof. J. Filip svobodu projevu považuje za významnou *objektivní* hodnotu, která prochází celým právním řádem. Je spjata s takovými hodnotovými určeními, jaké nacházíme např. v čl. 2 odst. 1 Listiny (stát je založen na demokratických hodnotách a nesmí se vázat ani na výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání) a čl. 1. a čl. 2 Ústavy (demokratické základy státu).^{4.)}

Prof. V. Pavlíček obecně poznamenává, že společným znakem politických práv a svobod je umožnit zejména fyzickým osobám účast na správě věcí veřejných v celostátním i místním měřítku. Na jedné straně tak představují politická práva oprávnění občanů účastnit se na formování státních orgánů a na uskutečňování státní moci, na druhé straně politické svobody zabezpečují současně aktivní seberealizaci jednotlivce ve společnosti a státě (*status activus*).^{5.)}

Takto o svobodě projevu pojednává výše zmíněná část Listiny:

Článek 17

(1) Svoboda projevu a právo na informace jsou zaručeny.

(2) Každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu.

(3) Cenzura je nepřípustná.

⁴) Filip, J., Dogmatika svobody projevu z hlediska teorie, legislativy a soudní praxe, in: Časopis pro právní vědu a praxi, 4/1998, s. 622-623.

⁵) Pavlíček a kol., Ústavní právo a státověda II., Část 2., Linde 2004, s. 126.

(4) Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti.
(5) Státní orgány a orgány územní samosprávy jsou povinny přiměřeným způsobem poskytovat informace o své činnosti. Podmínky a provedení stanoví zákon.

Článek 3 Listiny zaručuje svobodu projevu pro všechny lidi „*bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení*“.

Z hlediska zákonné úpravy a její interpretace v celé oblasti svobody projevu se jeví jako zásadní článek 22 Listiny, který se týká všech politických práv. Podle něho je povinností státu zajistit, aby zákonná úprava, výklad i používání umožňovaly a ochraňovaly svobodnou soutěž politických sil v demokratické společnosti. Toto ustanovení je pojistkou proti svévolné legislativě a interpretaci zákona, která by měla za cíl omezit nebo vyloučit svobodné šíření informací a myšlenek.

Svoboda projevu je veřejným subjektivním právem, které spadá do oblasti tak zvaného negativního statusu jednotlivce, který lze vymezit jako osobní oblast člověka, kam nesmí zasahovat veřejná moc. Z toho též plyne, že svoboda projevu nezahrnuje povinnost veřejné moci nebo někoho jiného projevený názor zveřejnit. Jde o svobodu nerušeně se vyjadřovat.⁶⁾ Právo přirozeně nepřísluší jen českým státním občanům, ale každému, kdo se nachází na území České republiky. Někteří autoři dokládají, že ústavně zaručená svoboda projevu se vztahuje i na právnické osoby a osoby bez právní subjektivity.⁷⁾ Podrobné rozlišování svobody projevu fyzických a právnických osob jde nad rámec této práce.

Protože právě úprava obsažená v článku 17 Listiny je pro téma této práce zcela zásadní, rozebereme si zde každý z jeho pěti odstavců.

⁶⁾ Filip, J., Dogmatika svobody projevu z hlediska teorie, legislativy a soudní praxe, in: Časopis pro právní vědu a praxi, 4/1998, s. 622.

⁷⁾ Například Filip J. Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva. Masarykova univerzita, Brno 2001, s. 129.

Podle **odst. 1** jsou svoboda projevu a právo na informace zaručeny. Ačkoli je toto pravidlo rozvedeno a konkretizováno v následujících odstavcích, podle Pavlíčka nelze vyloučit ani přímou aplikaci ustanovení v případech, když se úprava odstavců 2 až 5 jeví jako mezerovitá nebo nejasná. Praktické by to mohlo být zejména u práva na informace, které je v dalších odstavcích vyjádřeno dost nezřetelně.^{8.)}

Podle **odst. 2** má každý člověk právo svobodně šířit své názory, jakož i vyhledávat a šířit „ideje a informace“. Možnost kohokoli svobodně a veřejně komentovat dění ve státě (ať už jde o politiku, kulturu, nebo jinou oblast veřejného života) a kritizovat mocné za jejich skutečné nebo domnělé prohřešky je ústředním tématem svobody projevu. A jádrem každé skutečně demokratické společnosti, která svým občanům umožňuje svobodně tříbit názory a upozorňovat na negativní jevy ve společnosti, což je prvním předpokladem k jejich možné nápravě.

Přesně to vyjádřil prezident Tomáš Garrigue Masaryk. „Řekl jsem jednou, že demokracie je diskuse. Ale pravá diskuse je možná jen tam, kde si lidé navzájem důvěřují a poctivě hledají pravdu. Demokracie, to je hovor mezi rovnými, přemýšlení svobodných občanů před celou veřejností.“^{9.)}

Odst. 2. čl. 17 zaručuje i podmínky nezbytné k tomu, aby se jednou vyřčený názor nebo informace mohla dostat k očím nebo uším ostatních. Zaručuje totiž právo na svobodné vyhledávání, přijímání a rozšiřování idejí a informací. V. Knapp namítá, že tento výčet není úplný, protože úplná svoboda projevu vyžaduje i možnost člověka informace *získávat* a *skladovat*^{10.)}. K této připomínce M. Bartoň poznamenává, že tato dvě práva jsou v legálním výčtu z logiky věci implicitně zahrnuta.^{11.)}

Odst. 3 zakazuje cenzuru. Je pozoruhodné, že český právní řád nezná legální definici cenzury. Lze se přidržet definice dnes již neplatného zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích, který cenzuru definuje jako „jakékoli zásahy státních orgánů proti svobodě slova a obrazu a jejich šíření hromadnými sdělovacími prostředky“ (para. 17. odst. 2 zákona). Jde tedy o cenzuru institucionální, tedy

⁸) Pavlíček, V. a kol., Ústava a ústavní řád České republiky, komentář, Linde Praha 2002, s. 179.

⁹) Čapek K., Hovory s TGM, Československý spisovatel, Praha 1969, s. 261-262.

¹ ⁰) Knapp, V. in Pavlíček, V. a kol.: Ústava a ústavní řád ČR, 2. díl, Linde, 1999, s. 182.

¹ ¹) Bartoň, M. Svoboda projevu a její meze v právu České republiky, Linde, Praha 2002, s. 20-21.

omezující zásahy ze strany veřejné moci (v dnešních podmínkách by patrně bylo nutné ve výše zmíněné definici cenzury nahradit spojení „státních orgánů“ souslovím „orgánů veřejné moci“, které v sobě zahrnuje i samosprávu).

Knapp zákazem cenzury rozumí zákaz cenzury předběžné (úřední znemožnění projevu učinit) i následné (nucené změny v již učiněném projevu, typicky písemném, před okamžikem jeho zveřejnění).^{12.)}

Odst. 4 Zaručuje každému právo svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace, a to bez ohledu na státní hranice. Jde o jakousi „druhou stranu mince“ svobody projevu, protože – jak poznamenává Pavlíček – kvalifikovaně a účinně může člověk vyjadřovat své názory za předpokladu, že disponuje určitými znalostmi a informacemi.^{13.)} Odstavec současně stanoví základní pravidla pro legální omezení svobody projevu, o kterém tato práce na jiném místě podrobně pojednává, proto odkazují na příslušnou část.

Odst. 5 přikazuje orgánům veřejné moci, aby „přiměřeným způsobem“ poskytovali lidem informace o své činnosti, a to v mezích prováděcí legislativy. Příslušnými zákony jsou zejména zákon 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, a zákon 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí. Tento odstavec Listiny zaručuje v ústavní rovině tak zvaný *princip publicity správy*, charakteristický pro demokratické státy. V demokratickém právním státě není veřejná správa nástrojem nějaké zvláštní, od společnosti separované moci, nýbrž naopak: je službou veřejnosti.^{14.)} V souladu s tím mají občané právo dozvědět se, co a jak správa (kterou si platí ze svých daní) dělá, tedy kontrolovat její činnost. Oproti tomu *princip diskrétnosti správy*, který občanům přístup k informacím omezuje, je typický pro autoritářské nebo totalitní režimy. Takový systém nutně evokuje poměry, které v literárním světě zřejmě nejvíce proslavil spisovatel Franz Kafka.

Je nutné zdůraznit, že kromě čl. 17 zaručuje Listina svobodu projevu i na několika dalších místech, vůči nimž působí čl. 17 jako *lex generalis*. Tak čl. 16 zaručuje svobodné

¹ ^{2.)} Knapp, V. in Pavlíček, V. a kol.: Ústava a ústavní řád ČR, 2. díl, Linde, 1999, s. 182.

¹ ^{3.)} Pavlíček, V., Ústavní problémy svobody projevu, In: Acta Universitatis Carolinae Iuridica 1-2/1996, UK Praha, s. 109.

¹ ^{4.)} Hendrych, D. a kol.: Správní právo, 7.vyd., C.H.Beck, Praha 2009, s. 671.

projevování náboženství nebo víry, čl. 25 odst. 1 zaručuje příslušníkům národnostních menšin na území České republiky právo „rozšiřovat a přijímat informace v jejich mateřském jazyku“ a čl. 35 odst. 2 garantuje právo na „včasné a úplné informace o stavu životního prostředí a přírodních zdrojů“. Svoboda projevu v oblasti vědy i umění plyne z dikce čl. 15 odst. 2.

Autoři P. Jäger a P. Molek uvádějí, že v širším smyslu do oblasti svobody projevu patří i řada dalších pravidel, obsažených v Listině.^{15.)} Konkrétně jde o právo na stávkou dle čl. 27, odst. 4, svobodu petiční dle čl. 18, právo na odpor dle čl. 23, svobodu shromažďovací dle čl. 19, svobodu sdružovací dle čl. 20. Jako specifický projev svobody projevu lze chápat i sdružování se na ochranu svých hospodářských a sociálních zájmů, garantované v čl. 27 nebo užívání jazyka národnostních a etnických menšin v úředním styku dle čl. 25 odst. 2 písm. b).

¹ ^{5.)} Jäger, P., Molek, P.: Svoboda projevu, Auditorium, 2007, s. 39.

Kapitola 2:

Limity SP (národní bezpečnost, státní symboly, ochrana osobnosti, extremismus, ochrana zdraví a mravnosti)

Jakkoli patří svoboda projevu mezi nejdůležitější zásady demokratické společnosti (a Listina ji řadí mezi jedno z ústředních politických práv), v žádném případě není právem neomezeným ani neomezitelným.

Místopředseda Ústavního soud, prof. P. Holländer uvádí, že z obecného hlediska lze ústavně zaručená práva a svobody omezit dvěma základními způsoby: zákonem, nebo rozhodnutím ústavního soudu v důsledku upřednostnění jiného základního práva, pokud dojde ke vzájemnému střetu.^{16.)}

Ústavní soud k tomu judikoval, že „ústavně zaručené právo vyjadřovat své názory (čl. 17 odst. 2 Listiny základních práv a svobod) bez ohledu na případně možné omezení zákonem (čl. 17 odst. 4 Listiny základních práv a svobod) je již obsahově omezeno právy jiných, ať již tato práva plynou jako ústavně zaručená z ústavního pořádku republiky či z jiných zábran daných zákonem chránících celospolečenské zájmy či hodnoty.“^{17.)}

Z tohoto pohledu rozlišuje Filip tak zvaný *pravý* a *nepравý* konflikt, kdy první je případem střetu dvou a více základních práv mezi sebou, zatímco druhým je střet zákona předvídaného v čl. 17 odst. 4 a svobody projevu.^{18.)}

Dojde-li v právní praxi k pravému konfliktu, je na soudu, aby určil, které z ústavně garantovaných základních práv má v daném konkrétním případě s ohledem na všechny okolnosti přednost. Svoboda projevu je z hlediska Listiny stejně důležitá jako jakékoli jiné zde zaručené právo.^{19.)} Nestojí o nic výše ani níže než kupříkladu ochrana lidské důstojnosti, osobní cti, dobré pověsti a jména (čl. 10 Listiny) nebo práva na zachování listovního tajemství (čl. 13 Listiny).

¹ ^{6.)} Holländer, P., Základy všeobecné státovědy, Všehrad, 1995, s. 71-73.

¹ ^{7.)} Rozhodnutí ÚS sp.zn. III. ÚS 359/96, ze dne 10.7.1997.

¹ ^{8.)} Filip, J. Dogmatika svobody projevu z hlediska teorie, legislativy a soudní praxe, Časopis pro právní vědu a praxi č. 4/1998, s. 630.

¹ ^{9.)} Herczeg, J. Meze svobody projevu, Orac, 2004, s. 46.

V následujícím pasáži se budeme podrobně zabývat nepravým konfliktem, tedy střetem ústavně zaručené svobody projevu a běžného zákona, který smí tuto svobodu stanoveným způsobem omezit.

Listina v čl. 17 odst. 4 výslovně uvádí, ve kterých případech lze svobodu projevu omezit a jakým způsobem tak lze učinit.

Čl. 17, odst 4.

Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti.

Omezení svobody projevu je tedy vázáno na splnění formální i materiální podmínky a legálního účelu.

Formální podmínkou je, že k omezení může dojít pouze zákonem, tedy aktem Parlamentu jako orgánu moci zákonodárné. Nikoli tedy podzákonným předpisem, jako jsou například nařízení vlády, vyhláška ministerstva nebo jiného správního orgánu. Materiální podmínkou je, že toto opatření musí být „v demokratické společnosti nezbytné“ a tato nezbytnost se váže na jeden ze čtyř účelů vyjmenovaných v čl. 17, tedy 1.) ochrana práv a svobod druhých, 2.) bezpečnost státu, 3.) veřejnou bezpečnost nebo 4.) ochranu veřejného zdraví a mravnosti.

Avšak i běžný zákon, který omezuje svobodu projevu, musí být vykládán i aplikován tak, aby do ústavně zaručeného práva zasahoval co nejméně a jen v nejnútnejších případech. V každém konkrétním případě, kdy se věc dostane před soud, musí soud literu zákona přijatého za účelem stanoveným v čl. 17 odst. 4 poměřovat hodnotami garantovanými v ústavě.

Jak upozorňuje místopředsedkyně Ústavního soudu E. Wagnerová, Ústavní soud si již v 90. letech 20. století osvojil v Evropě obvyklou doktrínu přednosti *ústavně konformního výkladu* napadené právní normy před jejím zrušením. Ústavní soud v tomto případě argumentuje tak, že příklonem k této doktríně realizuje minimalizaci zásahů do činnosti jiných orgánů, v našem případě do činnosti parlamentu.^{20.)}

² ^{0.)} Wagnerová, E., Je ústavní soud opravdu jen negativním zákonodárcem?, Jiné právo, 2007, <http://jinepravo.blogspot.com/2007/11/je-stavn-soud-opravdu-jen-negativnm.html>.

Toto pravidlo Ústavní soud explicitně vyjádřil například ve svém rozhodnutí z roku 1996: „V situaci, kdy určité ustanovení právního předpisu umožňuje dvě různé interpretace, přičemž jedna je v souladu s ústavními zákony a mezinárodními smlouvami podle čl. 10 Ústavy České republiky, a druhá je s nimi v rozporu, není dán důvod zrušení tohoto ustanovení. Při jeho aplikaci je úkolem všech státních orgánů interpretovat dané ustanovení ústavně konformním způsobem.“^{21.)}

Judikatura Ústavního soudu obsahuje i pravidlo vztahující se přímo ke svobodě projevu. Právo každého svobodně diskutovat a komentovat dění okolo sebe považuje Ústavní soud za natolik elementární, že judikoval, že „každý názor, stanovisko, kritika je vzhledem k významu svobody projevu dle čl. 17 odst. 1 Listiny jako jednoho z pilířů každé demokratické společnosti zásadně přípustnou záležitostí.“^{22.)}

Lze vyvodit pravidlo, že jakýkoli veřejně pronesený výrok (skutkové tvrzení nebo hodnotící soud) je zásadně dovolený a nepostižitelný. Výrok, který ústava nechrání a za který může být osoba potrestána, je vždy mimořádnou situací a výjimkou z obecného pravidla. Takový výrok musí být v konkrétním případě vždy natolik zavrženíhodný a nebezpečný, že jde svoboda projevu stranou.

Pavlíček upozorňuje, že zřejmě nejpřesnější je chápat termín svoboda projevu jako právo na vyjádření svých myšlenek, resp. idejí, vědomostí (znaností), představ a přání, atd., a to jak vůči určitému adresátu, tak erga omnes, tj. veřejně vůči komukoli.^{23.)} Způsobů, jakými lze takové myšlenky vyjádřit, je velké množství. Nejde jen o verbální formu, ale také o posunky (pohyby), znaky, resp. šifry, melodie atd.^{24.)}

Je nutné dodat, že právo omezit svobodu projevu podléhá i dalším obecným pravidlům Listiny. Tím je zejména čl. 4 odst. 4, který stanoví, že „při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu. Taková omezení nesmějí být zneužívána k jiným účelům, než pro které byla stanovena“ a čl. 4 odst. 3, který chrání před neodůvodněnou diskriminací („Zákonná omezení základních práv a svobod musí platit stejně pro všechny případy, které splňují stanovené podmínky“).

Vezměme nyní popořadě jednotlivé legální důvody pro omezení svobody projevu.

² 1.) Rozhodnutí Ústavního soudu sp.zn. Pl. ÚS 5/96, ze dne 8.10.1996.

² 2.) Rozhodnutí Ústavního soudu sp.zn. II. ÚS 357/96, ze dne 10.12.1997.

² 3.) Pavlíček, V. a kol., Ústava a ústavní řád České republiky, komentář, Linde Praha 2002, s. 180-181.

² 4.) Pavlíček, V. a kol., Ústava a ústavní řád České republiky, komentář, Linde Praha 2002, s. 181.

a) Ochrana bezpečnosti státu

Do kategorie bezpečnosti státu lze nepochybně zahrnout problematiku tak zvaných utajovaných informací, zájem na územní celistvosti a obranyschopnosti země, jakož i zájem na zachování disciplíny v ozbrojených složkách.^{25.)} Pro účely této práce sem systematicky řadím i ochranu státních symbolů, třebaže názory na její charakter nejsou zcela jednotné. Domnívám se však, že ochrana oficiálních symbolů státu má více než jen ceremoniální charakter a je s existencí suverénního státu úzce spojena.

Ve vztahu svobody projevu a bezpečnosti státu je také důležitý čl. 6 ústavního zákona 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky. Ten stanoví, že „*současně s vyhlášením nouzového stavu musí vláda vymezit, která práva stanovená ve zvláštním zákoně a v jakém rozsahu se v souladu s Listinou základních práv a svobod omezují a které povinnosti a v jakém rozsahu se ukládají. Podrobnosti stanoví zákon.*“ Prováděcí zákon však dosud nebyl přijat.

Ochrana *utajovaných informací* je legitimním důvodem pro omezení svobody projevu v případě, že by vyzrazení informace mohlo ohrozit zájmy státu a společnosti a způsobit škodu. Problematika je upravena v zákoně 412/2005 Sb., o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti. Zákon v § 2 stanoví, že utajovanou informací je taková informace, „*jejíž vyzrazení nebo zneužití může způsobit újmu zájmu České republiky nebo může být pro tento zájem nevýhodné, a která je uvedena v seznamu utajovaných informací*“, a která je současně uvedena v seznamu utajovaných informací (§ 139). Tento seznam byl přijat v podobě vládního nařízení 522/2005 Sb.

Zákon v § 2 rovněž vymezuje hodnoty, které pro účely předchozí definice považuje za zájmy České republiky. Jsou jimi „*zachování její ústavnosti, svrchovanosti a územní celistvosti, zajištění vnitřního pořádku a bezpečnosti, mezinárodních závazků a obrany, ochrana ekonomiky a ochrana života nebo zdraví fyzických osob*“.

Zákon rozlišuje celkem tři druhy újmy, která může zájmům státu vzniknout: jde o mimořádně vážnou újmu, vážnou újmu a újmu prostou (§ 3). V souladu s tímto odstupňováním závažnosti zákon rozlišuje čtyři stupně utajení (§ 4):

- 1.) přísně tajné (pokud vyzrazení informace neoprávněné osobě nebo zneužití může způsobit mimořádně vážnou újmu zájmům České republiky)

² ^{5.)} Bartoň, M. Svoboda projevu a její meze v právu České republiky, Linde, Praha 2002, s. 100.

- 2.) tajné (pokud vyzrazení informace neoprávněné osobě nebo zneužití může způsobit vážnou újmu zájmům České republiky)
- 3.) důvěrné (pokud vyzrazení informace neoprávněné osobě nebo zneužití může způsobit prostou újmu zájmům České republiky)
- 4.) vyhrazené (pokud vyzrazení informace neoprávněné osobě nebo zneužití může být nevýhodné pro zájmy České republiky).

S utajovanými informacemi dle zákona 412/2005 Sb. se smí seznamovat pouze přesně vymezený okruh osob. První skupinu oprávněných tvoří osoby, které získaly tak zvanou bezpečnostní prověrku od Národního bezpečnostního úřadu (NBÚ), který je ústředním orgánem státní správy na úseku utajovaných informací (ředitele úřadu jmenuje a odvolává vláda). Druhou skupinou osob, které mají právo se seznamovat s utajenými informacemi, jsou prezident republiky, předsedové Poslanecké sněmovny a Senátu, členové vlády, prezident Nejvyššího kontrolního úřadu, soudci, veřejný ochránce práv a jeho zástupce. Těmto vysokým ústavním činitelům náleží zmiňované právo z podstaty jejich funkce, nemusejí se proto vůbec ucházet o bezpečnostní prověrku od NBÚ.

Všechny osoby, které se s utajovanými informacemi seznámí (tj. i osoby, které se s nimi seznámí v rozporu se zákonem) mají povinnost zachovávat mlčenlivost (§ 65 odst. 4 zákona 412/2005 Sb.). Za porušení této povinnosti hrozí osobě dva druhy sankcí. Jednak sankce za přešůpek podle § 148 zákona 412/2005 Sb., která může dosahovat výše až pět milionů korun, jednak trestněprávní sankce podle § 105 až 107 zákona 140/1961 Sb., trestní zákon (vyzvědačství, ohrožení utajované skutečnosti). Za tu hrozí trest odnětí svobody až na dvanáct let.

Trestného činu vyzvědačství podle § 105 trestního zákona se dopustí, kdo utajovanou informaci vyzvídá s cílem vyzradit ji cizí moci, nebo kdo s takovým cílem sbírá údaje obsahující utajovanou informaci, nebo kdo utajovanou informaci cizí moci úmyslně vyzradí. Stejně trestný je i ten, kdo umožní nebo usnadní činnost pachateli takového činu nebo organizaci, jejímž cílem je vyzvídat utajované informace. Je důležité poznamenat, že trestným není bez dalšího vyzrazení *jakékoli* utajované informace, ale pouze takové, „jejíž zneužití může vážným způsobem ohrozit nebo poškodit ústavnost, svrchovanost, územní celistvost, obranu a bezpečnost České republiky nebo jiného státu anebo obranu a

bezpečnost mezinárodní organizace, k ochraně jejichž zájmů v uvedených oblastech se Česká republika zavázala“.

Trestného činu ohrožení utajované skutečnosti podle § 106 trestního zákona se dopustí každý, kdo vyzvídá utajovanou informaci s cílem prozradit ji nepovoláné osobě, nebo kdo takovou informaci získá a úmyslně vyzradí.

Oba zmíněné trestné činy vyžadují úmyslné zavinění. Zavinění nedbalostní upravuje § 107 trestního zákona, který se vztahuje na trestnost osoby, která z nedbalosti způsobí vyzaření utajované informace ve zvláštním zákoně klasifikované stupněm utajení Přísně tajné nebo Tajné nebo Důvěrné.

Další oblastí, kde lze z důvodů ochrany bezpečnosti státu legitimně omezit svobodu projevu, je služba v armádě. Důvodem je zvláštní postavení vojáků coby osob, které mají v popisu práce zajišťovat obranyschopnost země, s čímž souvisejí některá nutná omezení týkající se zejména zachování disciplíny a akceschopnosti.

Přestože vojáci obecně požívají stejnou ústavně garantovanou svobodu projevu jako kdokoli jiný, je možné tuto svobodu limitovat právě s ohledem na příslušnost osoby k armádě. Podle zákona 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, voják ve služebním poměru nesmí ve vojenských objektech pořádat politická shromáždění ani provádět politickou agitaci (§ 44), nesmí být členem politické strany, politického hnutí ani odborové organizace (§ 45). Voják, který nevykonává funkci duchovního, také nesmí pořádat náboženské obřady a bohoslužby, ani se jich účastnit, pokud mu v tom brání důležitý zájem služby (§ 46).

Další limity pro svobodu projevu vojáků plynou z trestního zákona. Konkrétně jde o trestné činy urážky mezi vojáky (§ 276), ublížení parlamentáři (§ 293) a v neposlední řadě i ohrožování morálního stavu jednotky (§ 288). Tohoto naposledy zmíněného trestného činu se dopustí ten, popuzuje vojáky proti vojenské službě nebo proti nadřízenému, kdo šíří malomyslnost, nebo kdo jinak soustavně rozvrací kázeň. Jak poznamenává J. Herczeg, obecné právní pojmy jako „popuzuje“, „šíří malomyslnost“ nebo „soustavně rozvrací kázeň“ jsou příliš neurčité a dávají velký prostor pro případné zneužití.^{26.)} Uvedený trestný čin lze navíc spáchat i pravdivými informacemi, což se při současných špatných poměrech

² ^{6.)} Herczeg, J. Meze svobody projevu, Orac, 2004, s. 54-55.

v armádě a vážných podezřeních ze zkorumpovanosti nejvyšších armádních důstojníků i velitelů^{27.)} může velmi lehce stát.

Svoboda projevu je omezena také na úseku ochrany státních symbolů. Jako forma projevu může být bezpochyby považováno i nakládání se státními symboly, v případě, že je touto činností vyjadřován určitý názor.^{28.)} Obsah pojmu státní symboly vymezuje zákon 3/1993 Sb., o státních symbolech České republiky. Podle § 1 tohoto zákona tvoří české státní symboly velký a malý státní znak, státní barvy, státní vlajka, vlajka prezidenta republiky, státní pečeť a státní hymna. Pravidla pro užívání státních symbolů v běžném praxi určuje zákon 352/2001 Sb., o užívání státních symbolů České republiky.

Neuctivé nakládání se státními symboly je postižitelné podle § 13 zákona č. 352/2001 Sb., o užívání státních symbolů České republiky. Fyzická osoba se dopustí přestupku tím, že zneužije, úmyslně poškodí nebo hrubě zneváží státní symbol České republiky. Za to jí může být ve správním řízení uložena pokuta až 10 tisíc korun.

b) Ochrana veřejné bezpečnosti

Do oblasti ochrany veřejné bezpečnosti spadají ochrana státních orgánů, prevence kriminality a zachování veřejného pořádku.

Až do 90. let 20. století měly v právním řádu českých zemí hlubokou tradici trestné činy hanobení republiky a jejího představitele (§ 102, 103 trestního zákona). Tyto skutkové podstaty byly nejprve v roce 1994 nálezem Ústavního soudu okleštěny^{29.)}, aby je posléze novela trestního zákona s účinností od 1. 1. 1998 vypustila z našeho právního řádu zcela. Byl to další z kroků na cestě k obnově demokratického právního státu, kterou naše země nastoupila po listopadu 1989.

Ústavní soud ve zmiňovaném nálezu mimo jiné argumentoval tím, že tyto skutkové podstaty až příliš evokují někdejší totalitní poměry a mohou vést k nežádoucí autocenzuře kritických projevů s cílem vyhnout se trestnímu stíhání.

^{27.)} Viz například Gazdík, Jan, Generální štáb měl obrovský černý fond, iDNES.cz, 17.1.2008, http://zpravy.idnes.cz/generalni-stab-mel-obrovsky-cerny-fond-dyk-/krimi.asp?c=A080116_214204_krimi_mia nebo Gazdík, Jan, Detektivové řeší další případ korupce v armádě, iDNES.cz, 8.7.2008, http://zpravy.idnes.cz/detektivove-resi-dalsi-pripad-korupce-v-armade-fqy-/domaci.asp?c=A080707_223502_domaci_mia.

^{28.)} Herczeg, J. Meze svobody projevu, Orac, 2004, s. 61.

^{29.)} Nález Ústavního soudu sp.zn. Pl. ÚS 43/93, ze dne 12. 4. 1994.

Soud uvedl, že „u § 102 tr. zák. se (právní laik) ocitá v pochybnostech o tom, kde je konec kritiky a začátek hanobení ústavních institucí, jestliže není vůbec určena vazba skutkového děje ani na poslání nebo funkci, činnost anebo alespoň pravomoc a její výkon jednotlivými institucemi. Tím není ani upřesněno, co je na těchto institucích hodné zvláštní trestně-právní ochrany, takže v těchto souvislostech nabývá termín ‚hanobení‘ značně povšechného a neurčitého významu. Není pochyb o tom, že tato vágní neurčitost může být chápána jako relikv starých vrchnostenských režimů, které si v určitých otázkách zpravidla ponechávaly k volné dispozici mlhavé formulace, jež umožňovaly podle potřeb interpretaci ‚ad usum Delphini‘“^{30.)} (latinsky „pro potřebu Dauphina“; původně o knihách, které nechal francouzský král [Ludvík XIV.](#) zbavit nevhodných pasáží, než je dal číst mladému princovi – pozn. aut.).

Tak se stalo, že jediným trestněprávním ustanovením, které dnes postihuje člověka za verbální napadení orgánů České republiky, je trestný čin útok na státní orgán podle § 154 odst. 2 trestního zákona. Trestný je ten, kdo hrubě urazí nebo pomluví státní orgán při výkonu jeho pravomoci nebo pro tento výkon. Objektem tohoto trestného činu je zájem na ochraně cti, vážnosti, důstojnosti a důvěryhodnosti státního orgánu.^{31.)}

Existence tohoto trestného činu vzbuzuje u některých autorů kritiku. Tak Bartoň namítá, že dikce ustanovení § 154 odst. 2 je poměrně široká, a tudíž zneužitelná. Domnívá se, že možnost trestně stíhat člověka za to, že vyjádřil ve vztahu ke státním orgánům svůj názor (neboť hrubá urážka nepochybně zahrnuje i hodnotící soudy směřující ke státním orgánům), je na hraně ústavnosti. Je totiž otázkou, zda je „v demokratické společnosti nezbytné“ (dle dikce Listiny) omezovat svobodu projevu v zájmu ochrany státních orgánů, a tím omezovat svobodnou diskusi o věcech veřejného zájmu.^{32.)} Je důležité poznamenat, že nový trestní zákoník (zákon 40/2009 Sb., s účinností od 1.1.2010) již toto problematické ustanovení neobsahuje.

Mezi další omezení svobody projevu na úseku ochrany státních orgánů řadí trestní právo zvláštní ochranu soudu a soudců, jako zástupců jedné ze základních složek státní moci. Jde v první řadě o trestný čin zasahování do nezávislosti soudů (§ 169a trestního zákona), kterého se dopustí ten, kdo působí na soudce, aby porušil své povinnosti v řízení před soudem.

³ 0.) Nález Ústavního soudu sp.zn. Pl. ÚS 43/93, ze dne 12. 4. 1994.

³ 1.) Šámal/Púry/Rizman, Trestní zákon – komentář, 5. vyd., C.H.Beck, Praha 2003, s. 907.

³ 2.) Bartoň, M. Svoboda projevu a její meze v právu České republiky, Linde, Praha 2002, s. 109-111.

Pod pojmem *působení na soudce* ve smyslu tohoto ustanovení je třeba rozumět širokou škálu různých forem neoprávněného ovlivňování soudce s výjimkou fyzického násilí. Může jít o přemlouvání, úplatnou intervenci, podplácení, výhrůžky apod. Trestný čin je dokonán již působením na soudce bez ohledu na to, zda pachatel dosáhne svého cíle.^{33.)}

Druhým případem zvláštní trestněprávní ochrany řádného výkonu soudní pravomoci je trestní čin pohrdání soudem (§ 169b trestního zákona). Dopustí se ho fyzická osoba, která opakovaně závažným způsobem ruší jednání soudu, nebo kdo se opakovaně při takovém jednání k soudu chová urážlivě nebo soud znevažuje anebo kdo opakovaně jednání soudu zmaří. Objektem tohoto činu je autorita a vážnost soudu, jakož i zájem na včasném a důstojném projednání věci soudem. *Rušení jednání závažným způsobem* mohou být například výkřiky nebo hlučné projevy nevole. Tyto projevy nevole musí být intenzivnější, aby ztěžovaly pokračování normálního průběhu jednání. Za urážlivé nebo znevažující chování bylo kromě vulgárních urážek nebo útočného jednání uznáno i opakované odepření svědecké výpovědi, aniž by byly dány zákonné důvody, pokud je toto jednání výrazem nedůvěry svědka ve spravedlivé rozhodnutí soudu.^{34.)}

Další oblastí, ve které trestní zákon omezuje všeobecnou svobodu projevu, je zájem společnosti na boji s kriminalitou. Jde za prvé o trestný čin podněcování (§ 164), kdy je trestný každý, kdo veřejně podněcuje k trestnému činu nebo k hromadnému neplnění důležité povinnosti uložené podle zákona. Druhým případem je trestný čin schvalování trestného činu, kterého se dopustí každý, kdo veřejně schvaluje trestný čin nebo kdo veřejně vychvaluje pro trestný čin jeho pachatele.

c) Ochrana práv a svobod druhých

Jak už bylo řečeno výše, svoboda projevu nepožívá mezi ostatními základními právy chráněnými Listinou žádnou privilegovanou pozici, která by ji upřednostňovala. Je tedy s těmito právy z principu rovnocenná. Oblastí, kde v praxi dochází k velmi častým vzájemným střetům se svobodou projevu (čl. 17 Listiny) je soubor osobnostních práv chráněný v čl. 10. Jak píše Bartoň, všechna ustanovení zákonů, která zajišťují ochranu

³ ^{33.)} Šámal/Púry/Rizman, Trestní zákon – komentář, 5. vyd., C.H.Beck, Praha 2003, s. 942.

³ ^{34.)} Šámal/Púry/Rizman, Trestní zákon – komentář, 5. vyd., C.H.Beck, Praha 2003, s. 943-944.

osobnostních práv proti zveřejňování informací, ať už formou psanou, mluvenou nebo obrazovou, zároveň v daném rozsahu implicitně omezují svobodu projevu.^{35.)}

Čl. 10 Listiny zaručuje každému člověku:

- právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno
- právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života
- právo na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě.

Ústavní soud opakovaně judikuje, že střety těchto základních práv se mají procesně řešit především v rovině podústavní.^{36.)}

Obecné pravidlo pak stanovil především ve svém nálezu z roku 1998:

Při střetu základního politického práva na informace a jejich šíření s právem na ochranu osobnosti a soukromého života, tedy základních práv, která stojí na stejné úrovni, bude vždy věcí nezávislých soudů, aby s přihlédnutím k okolnostem každého jednotlivého případu pečlivě zvážily, zda jednomu právu nebyla nedůvodně dána přednost před právem druhým, jak to stanoví i čl. 4 odst. 4 Listiny. Je tedy úkolem obecných soudů, aby na základě konkrétních okolností daného případu zvážily, zda daný výrok, článek atd. dosahuje takové intenzity, že zasahuje do práva na ochranu osobnosti dané osoby, tedy zda v daném případě preferovat právo na ochranu cti a dobré pověsti dotčené osoby nebo upřednostnit právo na svobodu projevu a šíření informací.^{37.)}

Velký množství právních textů (judikátů, komentářů, doktrinálních výkladů), které se k této otázce tradičně váže, je dáno nejen závažností tématu, ale i skutečností, že ochrana osobnostních práv je obsažena hned v několika soukromoprávních i veřejnoprávních předpisech.

³ 5.) Bartoň, M. Svoboda projevu a její meze v právu České republiky, Linde, Praha 2002, s. 45.

³ 6.) Viz např. náleží ÚS sp.zn. IV.ÚS 1923/09, ze dne 6.8.2009.

³ 7.) Náleží ÚS sp.zn. IV. ÚS 154/97, ze dne 9.2.2008.

Ochrana osobnosti stojí v právním řádu České republiky na čtyřech pilířích. Osoba, která se cítí poškozená na svých osobnostních právech, se může proti difamujícímu výroku bránit cestou

- občanského práva
- trestního práva
- správního práva nebo
- tiskového zákona.

Občanské právo zaručuje ochranu osobnosti v zákoně 40/1964 Sb., občanský zákoník. Fyzické osoby jsou chráněny v § 11 až 16, ochrana právnických osob je obsažena v § 19b. Podle § 11 občanského zákoníku má fyzická osoba právo na ochranu své osobnosti, zejména života, zdraví, občanské cti a lidské důstojnosti, jakož i soukromí, svého jména a projevů osobní povahy. Poškozený se podle § 13 může domáhat, aby bylo upuštěno od neoprávněných zásahů do jejího práva na ochranu osobnosti, aby byly odstraněny následky těchto zásahů a aby jí bylo poskytnuto přiměřené zadostiučinění. V případě, že je zásah do práv natolik intenzivní, že se přiměřené zadostiučinění (nefinanční, například veřejná omluva) nejeví jako dostatečné, může fyzická osoba požadovat náhradu nemajetkové újmy v penězích.

Do osobnostních práv je možno zasáhnout dvěma způsoby: skutkovým tvrzením nebo hodnotícími soudy. Tyto dvě kategorie charakterizuje Ústavní soud ve svém nálezu z roku 2005. Při zkoumání přiměřenosti konkrétního výroku je třeba v první řadě odlišit, zda se jedná o skutkové tvrzení, nebo hodnotící soud, neboť podmínky kladené na přípustnost každé z těchto kategorií se liší.

Skutkové tvrzení se opírá o fakt, objektivně existující realitu, která je zjistitelná pomocí dokazování, pravdivost tvrzení je tedy ověřitelná.

Hodnotící soud naopak vyjadřuje subjektivní názor svého autora, který k danému faktu zaujímá určitý postoj tak, že jej hodnotí z hlediska správnosti a přijatelnosti, a to na základě vlastních (subjektivních) kritérií. Hodnotící soud proto nelze jakkoli dokazovat.^{38.)}

Jaksi „před závorku“ následujícího textu je nutné vytknout základní hodnotící pravidlo, které stanovil Ústavní soud v nálezu z roku 2005: „*Je třeba vždy hodnotit celý projev*

³ ^{8.)} Nález Ústavního soudu sp.zn. IV.ÚS 146/04, ze dne 4.4.2005.

uskutečňující se ve formě určitého literárního či publicistického či jiného útvaru, nikdy nelze posuzovat toliko jednotlivý vytržený výrok anebo větu. ^{39.)}

Určení, zda šlo o skutkové tvrzení nebo hodnotící soud je tedy prvním kritériem při posuzování jakéhokoli výroku. ^{40.)}

Skutková tvrzení

Zabývejme se nejprve skutkovými tvrzeními. Ta představují prosté konstatování faktu jako objektivní reality, bez subjektivního hodnocení. Je-li skutkové tvrzení napadeno u soudu, je třeba dokazovat pravdu. Zásadní je tedy odpověď na otázku, jakou měrou zasahují do osobnostních práv výroky v závislosti na míře jejich pravdivosti.

Judikatura zná celkem tři druhy skutkových tvrzení, přičemž každý z těchto druhů může být za určitých okolností protiprávní a soudně postižitelný. Jde o:

- nepravdivá skutková tvrzení
- pravdu zkreslující skutková tvrzení
- pravdivá skutková tvrzení

Znamená každé zveřejnění nepravdivého skutkového tvrzení (informace) nezákonný zásah do osobnostních práv osoby, které se tvrzení týká? Dle zásadního nálezu Ústavního soudu z roku 2000 nikoli. ^{41.)}

Soud v něm stanovil, že nepravdivý výrok, k jehož zveřejnění v praxi dochází nejčastěji prostřednictvím médií, jen sice v principu nežádoucí a závadný, ale s ohledem na zásadní význam ústavně zaručené svobody projevu nelze bez dalšího říci, že takový výrok je protiprávní. Soud proto v nálezu judikuje, že *„v konkrétním případě je proto vždy nezbytné zkoumat míru (intenzitu) tvrzeného porušení základního práva na ochranu osobnosti (osobní cti a dobré pověsti), a to právě v kontextu se svobodou projevu a s právem na informace a se zřetelem na požadavek proporcionality uplatňování těchto práv (a jejich ochrany). Zároveň je nutné, aby tvrzený zásah bezprostředně souvisel s porušením chráněného základního práva, tj. aby zde existovala příčinná souvislost mezi nimi.“* Z toho

³ ^{9.)} Nález Ústavního soudu sp.zn. IV.ÚS 23/05, ze dne 17.7.2007.

⁴ ^{0.)} Herczeg, J. Meze svobody projevu, Orac, 2004, s. 67.

⁴ ^{1.)} Nález Ústavního soudu sp.zn. I.ÚS 156/99, ze dne 8.2.2000.

vyplývá, že aby byla nepravdivá informace způsobilá protiprávně zasáhnout do osobnostních práv, musí splnit dvouprvkový test.

- 1.) Musí existovat příčinná souvislost mezi zásahem a porušením osobnostních práv.
- 2.) Zásah musí v konkrétním případě přesáhnout přípustnou intenzitu takovou měrou, kterou už v demokratické společnosti tolerovat nelze.

Dovozuji, že zveřejnění banální nepravdy, která sama o sobě není způsobilá přivodit dotčené osobě újmu, není v rozporu se zákonem.

Zmiňovaný nálezn (I.ÚS 156/99, ze dne 8.2.2000) je zásadní i z hlediska druhého typu skutkových tvrzení, kterým jsou pravdu zkreslující skutková tvrzení. Ty lze charakterizovat jako informace, které nejsou jednoznačně nepravdivé, ale jejich informační hodnota je přesto sporná. Jsou buď vytrženy z původního kontextu a zasazeny do jiného, čímž mohou získat úplně jiné, dokonce i opačné vyznění. Může jít také o případ jakéhosi „namíchání“ pravdivého a nepravdivého skutkového tvrzení, které má za následek dezinformaci a zmatení faktů, lidově řečeno „polopravdu“.

Soud výslovně judikoval, že při posuzování souladu takové „polopravdy“ se zákonem je třeba brát ohled na specifika práce novinářů, kteří jsou obvykle limitováni malým rozsahem článků nebo příspěvků a nutností zjednodušit často velmi odborné a složité informace tak, aby je chápala široká veřejnost. Lze tedy stěží trvat na naprosté přesnosti skutkových tvrzení a klást tak na novináře - ve svých důsledcích - nesplnitelné nároky. Významné proto musí vždy být to, aby celkové vyznění určité informace odpovídalo pravdě.^{42.)}

Pravdivá informace, která je posledním druhem skutkových tvrzení, požívá z logiky věci relativně nejvyšší stupeň ochrany. Ústavní soud judikoval, že v zásadě platí, že uveřejnění pravdivé informace nezasahuje do práva na ochranu osobnosti, pokud tento údaj není podán tak, že zkresluje skutečnost, či není natolik intimní, že by odporoval právu na ochranu soukromí a lidské důstojnosti.^{43.)}

Druhá část definice, tedy intimní soukromé údaje, je tím, co Herczeg označuje za „tvrdé jádro“ práva na ochranu soukromí.^{44.)} Existuje tedy určitá skupina skutkových tvrzení,

⁴ 2.) Nález Ústavního soudu sp.zn. I.ÚS 156/99, ze dne 8.2.2000.

⁴ 3.) Nález Ústavního soudu sp.zn. IV.ÚS 146/04, ze dne 4.4.2005.

⁴ 4.) Herczeg, J. Meze svobody projevu, Orac, 2004, s. 68.

kteřé nejsou kryty svobodou projevu, přestože jsou naprosto pravdivá. Typicky by se jednalo například o detailní informace ze sexuálního života osoby, které přinášejí zejména bulvární média.

To je velmi zásadní zjištění. Znamená totiž, že v případě občanskoprávní ochrany osobnosti není pro posouzení zásahu zákonným kritériem *pravdivost* informace, tedy že příslušná ustanovení občanského zákoníku může porušit i ten, kdo říká pravdu (srov. trestní právo dále).

Hodnotící soudy

Hodnotící soudy (názory, komentáře, kritika) jsou podstatně jinou kategorií než skutková tvrzení. Jejich pojmovým znakem je vyjádření subjektivního pohledu autora na svět, jeho názorů, postojů, soudů nebo vizí. Je tedy vyloučeno žádat po autorovi výroku důkaz pravdy, protože hodnotící soud je z definice výlučně subjektivní kategorií.

Je to právě svobodné šíření názorů, které mnozí považují za jádro svobody projevu a demokracie. Omezování v této oblasti v zemi s naší historickou zkušeností okamžitě evokuje dobu totality či absolutismu, kdy se směly šířit jen ty „správné názory“, zatímco za ty „nesprávné“ chodili lidé do vězení nebo na popraviště.^{45.)} Přesto ani v demokratickém právním státě, kterým dnes Česká republika je, neplatí neomezená svoboda šíření názorů. Zákony obsahují mnohé limity. Přesto ale platí, že nepřijatelná kritika je pouhou výjimkou z obecného pravidla, že kritizovat se smí.

Ústavní soud k tomu judikoval, že „každý názor, stanovisko, kritika je vzhledem k významu svobody projevu dle čl. 17 odst. 1 Listiny jako jednoho z pilířů každé demokratické společnosti zásadně přípustnou záležitostí“.^{46.)}

Bartoň^{47.)} stanoví hranici mezi přípustnou a nepřijatelnou kritikou na základě dvou kritérií:

- kritéria věcného

⁴ ^{5.)} Není náhodou, že například signatáři protirežimní Charty 77 začali výčet stížností vůči totalitnímu režimu v komunistickém Československu právě nemožností svobodně šířit názory. „Desítkám tisíc našich občanů je znemožněno pracovat v jejich oboru jen proto, že zastávají názory odlišné od názorů oficiálních. Jsou přitom často objektem nejrozmanitější diskriminace a šikanování ze strany úřadů i společenských organizací; zbaveni jakékoli možnosti bránit se, stávají se prakticky obětí apartheidu. Statisícům dalších občanů je odpírána „svoboda od strachu“ (...), protože jsou nuceni žít v trvalém nebezpečí, že projeví-li své názory, ztratí pracovní a jiné možnosti.“ Text prohlášení tzv. Charty 77, http://www.totalita.cz/texty/ch77_dok_1977_01_01.php.

⁴ ^{6.)} Nález Ústavního soudu sp.zn. II. ÚS 357/96, ze dne 10.12.1997.

⁴ ^{7.)} Bartoň, M. Svoboda projevu a její meze v právu České republiky, Linde, Praha 2002, s. 49.

- kritéria personálního

Podle *věcného kritéria* rozhoduje o přípustnosti kritiky obsah a forma zveřejněné informace. Z tohoto hlediska lze tedy přípustnost kritiky posuzovat podle toho, do jaké míry se zakládá na pravdivých informacích (posouzení obsahu), ale také podle toho, zda použité výrazové prostředky odpovídají jednak obsahu kritiky a jednak cíli kritiky (posouzení formy).

U *kritéria personálního* je rozhodující, jaké postavení ve společnosti má osoba, o níž pojednává zveřejněná informace. Přípustnost kritiky bude tedy posuzována podle míry veřejné známosti kritizované osoby a míry její angažovanosti ve veřejných funkcích.

Z hlediska věcného kritéria je zásadní požadavek pravdivého základu kritiky. Jinými slovy, kritizovat lze osobu jen za něco, co má skutečně „na svědomí“. Z toho ohledu by byla neoprávněnou například taková kritika, která odsuzuje osobu za čin, k němuž objektivně nikdy nedošlo, nebo který není této osobě přičitatelný.

Ústavní soud k tomu judikoval, že kritiku, která zcela postrádá věcný základ a pro kterou nelze nalézt žádné zdůvodnění (paušální kritika), je třeba považovat takovou kritiku za vybočující z fair projevu.^{48.)}

V jiném nálezu zase stanoví, že hodnotící soud sice nelze jakkoli dokazovat, je však nutné zkoumat, zda se zakládá na pravdivé informaci, zda forma jeho veřejné prezentace je přiměřená a zda zásah do osobnostních práv je nevyhnutelným průvodním jevem výkonu kritiky, tzn. zda primárním cílem kritiky není hanobení a zneuctění dané osoby.^{49.)} Z toho Herczeg dovozuje, že oprávněná kritika nepřekračuje meze kritiky věcné.^{50.)} Znamená to, že „fair“ kritika je jen ta, která je na základně objektivní reality zřetelně vyargumentovaná a jejímž cílem není samoučelné urážení.

Tím se dostáváme k druhému základnímu věcnému požadavku na kritiku – její forma musí být přiměřená, tedy především v ní nesmí být užito přílišné množství urážlivých slov nebo vulgarismů. Nepřiměřeně vulgární kritika se zpravidla ocitá mimo ochranu svobody projevu, byť by vycházela z pravdivé informace.

Tímto fenoménem se zabýval Ústavní soud především v rozhodnutí z roku 1997, kdy dal přednost ochraně osobnosti před svobodou projevu. Soud stanovil důležitou zásadu, že

⁴ 8.) Nález Ústavního soudu sp.zn. IV.ÚS 23/05, ze dne 17.7.2007.

⁴ 9.) Nález Ústavního soudu sp.zn. IV.ÚS 146/04, ze dne 4.4.2005.

⁵ 0.) Herczeg, J. Meze svobody projevu, Orac, 2004, s. 69.

právo svobodně vyjadřovat názory nelimitují jen obsahové požadavky na pravdivý základ kritiky, ale i požadavky formální.

„I forma, již se názory navenek vyjadřují, je úzce spjata s ústavně zaručeným právem (svoboda projevu – pozn. aut.), k němuž se upíná. Vybočí-li publikovaný názor z mezí v demokratické společnosti obecně uznávaných pravidel slušnosti, ztrácí charakter korektního úsudku (zprávy, komentáře) a jako takový se zpravidla ocitá již mimo meze ústavní ochrany.“^{51.)} Stěžovatel v tomto případěrazil krajně liberální tezi, když argumentoval, že „myšlenka a názor člověka mohou být svobodné pouze za předpokladu, že nebudou nikým a ničím regulovány“. Soud tento argument označil za „očividně mylný“, protože svoboda projevu je omezena právy jiných (jak už jsem vysvětlil výše).

Lze tvrdit, že míra urážlivosti musí být v konkrétním případě relativně vysoká (např. hrubé a samoučelné vulgarismy), protože Ústavní soud ve svém jiném judikátu zdůrazňuje, že *„pokud jde o hodnotící soudy, i přehánění a nadsázka, byť by byly i tvrdé, nečiní samy o sobě projev nedovoleným. Ani nepřijatelnost názoru kritika z hlediska logiky a podjatost kritika nedovolují samy o sobě učinit závěr, že kritik vybočil z projevu, který lze označit za fair.“^{52.)}*

Z hlediska personálního kritéria je přípustnost kritiky posuzována dle sociálního postavení adresáta. Je třeba odpovědět na zásadní otázku, zda jsou si z hlediska kritiky všechny osoby v demokratickém právním státě rovny, nebo je určitá sociální skupina, která musí snést kritiku tvrdší, než skupina jiná.

Ustálená judikatura v této oblasti (a to nejen v České republice) problém řeší ve prospěch druhé zmíněné varianty. Soudy vychází z logické úvahy, že veřejně činné osoby (politici, umělci, sportovci) do velké míry vděčí za svůj kariérní úspěch právě tomu, že samy sebe dobrovolně vystavují zrakům a hodnocení veřejnosti. Musí proto být připraveny i na situace, kdy jejich popularita získá záporné znaménko (negativní popularita), protože taková situace je prostě přirozenou součástí „hry“, do které od počátku dobrovolně vstoupily. Ze stejného důvodu mají i menší nárok na soukromí.

Okruh osob „veřejně činných“ vymezil Ústavní soud ve svém nálezu z roku 2005 poměrně dosti široce. *„Věcí veřejnou jsou veškeré agendy státních institucí, tj. například činnost politiků místních i celostátních, úředníků soudců, advokátů (...); věcí veřejnou je ovšem i*

^{51.)} Nález Ústavního soudu sp.zn. III.ÚS 359/96, ze dne 10.7.1997.

^{52.)} Nález Ústavního soudu sp.zn. IV.ÚS 23/05, ze dne 17.7.2007.

umění včetně novinářských aktivit a showbyznysu a dále vše, co na sebe upoutává veřejnou pozornost. (...) Při kritice veřejné záležitosti vykonávané veřejně působícími osobami platí z hlediska ústavního presumpce, že jde o kritiku ústavně konformní.“^{53.)}

Domnívám se, že tezi soudu o tom, že věci veřejnou je „vše, co na sebe upoutává veřejnou pozornost“, je nutno vykládat restriktivně s ohledem na to, do jaké míry na sebe daná osoba tuto pozornost vědomě upoutala. Bylo by jistě nelogické oslabit práva na ochranu osobnostních práv i soukromé osobě, která se jen nevědomky nachomýtlá k něčemu, co následně upoutalo velkou veřejnou a mediální pozornost.

Povinnost snášet tvrdou kritiku se týká především politiků, u nichž je enormní veřejný zájem na právu hodnotit jejich názory a vize, stejně jako na možnosti pátrat po detailech z jejich soukromého života. Ty mohou například odhalit (a mnohokrát skutečně odhalily) korupci, klientelismus nebo jiné nezákonné či nemorální jednání s velkými dopady na celou společnost. Nejvyšší soud výslovně judikoval^{54.)}, že svým vstupem do světa politiky dává osoba konkludentní souhlas s větší mírou zveřejňování informací o své osobě, a to nejen informací pozitivních.

Ústavní soud tuto zásadu pregnantně formuloval ve svém rozhodnutí z roku 2005, proto si dovoluji ocitovat delší pasáž jako celek.

„Práva na ochranu osobnosti se mohou samozřejmě domáhat i politikové a ostatní veřejně činné osoby, měřítko posouzení skutkových tvrzení a hodnotících soudů jsou však v jejich případech mnohem měkčí ve prospěch novinářů a jiných původců těchto výroků. Je to dáno skutečností, že osoba vstoupivší na veřejnou scénu musí počítat s tím, že jakožto osoba veřejně známá bude pod drobnohledem veřejnosti, která se zajímá o její jak profesní, tak i soukromý život a současně jej hodnotí, zvláště jedná-li se o osobu, která spravuje veřejné záležitosti; zde je soudy volen benevolentnější přístup k posouzení meze přípustnosti uveřejnění informací soukromé povahy a hodnocení jejího jednání právě proto, že jsou na ni kladeny náročnější požadavky a veřejnost je oprávněna vědět, např. jakého vzdělání předmětná osoba dosáhla, s kým se stýká apod., a to pro posouzení způsobilosti jak odborné, tak morální tuto funkci zastávat a náležitě obstarávat věci veřejné. Prezentace těchto údajů a jejich případná kritika však musí souviset s veřejnou činností, kterou daná osoba vykonává. Tato filosofie Ústavního soudu se nese v duchu názorové linie Soudu,

^{53.)} Nález Ústavního soudu sp.zn. I.ÚS 453/03, ze dne 11.11.2005.

^{54.)} Rozsudek Nejvyššího soudu sp.zn. 30 Cdo 923/2004, ze dne 19.11.2004, Právní rozhledy, 2005, s. 4.

který uvedl, že hranice přijatelné kritiky jsou adekvátně širší u politiků než u soukromé osoby. Na rozdíl od posledně jmenované, politik nevyhnutelně a vědomě předkládá novinářům a široké veřejnosti ke kontrole každé své slovo a čin, a proto musí projevit vyšší stupeň tolerance. Ochrana osobnosti se vztahuje i na politiky, dokonce i tehdy, kdy nejednají jako soukromé osoby, avšak v takových případech požadavek zmíněné ochrany musí být poměřován ve vztahu k zájmu na otevřené diskusi o politických tématech (srov. rozhodnutí ve věci Lingens, odst. 42).^{55.)}

Pavliček k tomu poznamenává, že pokud se představitel vlády jiný další veřejný činitel brání veřejné kritice žalobami s požadavkem vysokých finančních odškodnění, svědčí to „spíše o nevyzrálosti politických poměrů (nebo politiků)“.^{56.)} Troufám si vyslovit přesvědčení, že pokud jde o kategorii *hodnotících soudů* vůči osobám politiků, prakticky nemůže dojít k nezákonnému zásahu do jejich osobnostních práv. Osoby, které se dobrovolně ucházejí o podíl na tak fundamentální věci, jakou je moc zákonodárná a výkonná, musí snést *jakoukoli* kritiku (také proto, že mají k dispozici velký veřejný prostor na případnou nefér kritiku zareagovat).

Na tomto místě je třeba zdůraznit, že nic z toho, co bylo výše řečeno o veřejně činných osobách, neznamená, že tyto mohou být podrobeny *jakékoli* kritice (snad s výjimkou politiků, jak jsem výše uvedl).

I zde se jeví jako jakýsi „hraniční mantinel“, za který už nelze legálně zajít, pravdivost kritiky, její věcný základ a přiměřenost. Toto je pravidlo, které stanovil Nejvyšší soud v rozsudku z roku 2005. „*Vybočí-li kritika osoby z mezí přípustnosti (např. protože jsou překročeny meze věcné a konkrétní kritiky, kritika je nepřiměřená i co do obsahu, formy i místa, vybočuje z mezí nutných k dosažení sledovaného a zároveň uznaného cíle, vychází z nepravdivých podkladů, ze kterých dovozuje vlastní hodnotící úsudky), jde o neoprávněný zásah do práva na ochranu osobnosti; na tom nic nemění skutečnost, že tímto způsobem byla dotčena osoba tzv. veřejného zájmu.*“^{57.)}

⁵ ^{5.)} Nález Ústavního soudu sp.zn. IV.ÚS 146/04, ze dne 4.4.2005.

⁵ ^{6.)} Pavliček, V., Ústavní problémy svobody projevu, In: Acta Universitatis Carolinae Iuridica 1-2/1996, UK Praha, s. 111.

⁵ ^{7.)} Rozsudek Nejvyššího soudu sp.zn. 30 Cdo 2573/2004, ze dne 15.7.2005, Právní rozhledy, 2006, č. 1.

Druhým pilířem ochrany osobnosti v našem právním řádu je **trestní právo**. To trestá až jedním rokem odnětí svobody fyzickou osobu, která „*o jiném sdělí nepravdivý údaj, který je způsobilý značnou měrou ohrozit jeho vážnost u spoluobčanů, zejména poškodit jej v zaměstnání, narušit jeho rodinné vztahy nebo způsobit mu jinou vážnou újmu*“ (trestný čin pomluvy podle § 206 trestního zákona). Až dva roky odnětí svobody pak hrozí pachateli, spáchá-li uvedený čin tiskem, filmem, rozhlasem, televizí nebo jiným obdobně účinným způsobem.

Je zřejmé, že poškozeným může být opět jen fyzická osoba, protože právnická osoba není spoluobčanem.^{58.)} Z charakteru trestního práva plyne, že tento způsob trestání projevu je krajním prostředkem, který doplňuje ochranu poskytovanou normami jiných odvětví práva a nastupuje až tam, kde ostatní právní prostředky se ukáží jako neúčinné. Obvykle se tato myšlenka vyjadřuje formulací, že trestní právo představuje prostředek „poslední instance“ (ultima ratio).^{59.)}

Trestný čin pomluvy lze spáchat nejen verbálně, ale i například prostřednictvím výtvarného díla nebo skutku.^{60.)} Pomluva patří do skupiny trestných činů ohrožovacích, a proto se nevyžaduje, aby došlo ke škodlivému následku. Současně se vyžaduje úmyslné zavinění, pachatel pomluvy tedy musí být alespoň srozuměn s tím, že pomlouvačný údaj, který sděluje, je nepravdivý a je způsobilý přivodit poškozenému vážnou újmu.

„Nepravdivým údajem“ lze rozumět výlučně skutkové tvrzení. Je pojmově vyloučeno spáchat pomluvu hodnotícím soudem, protože u toho nelze dokázat pravdivost. Pokud tedy například o jiném prohlásím, že je to lump, dopustím se hodnotícího soudu, který je sice nezákonný, ale normy trestního práva se na něj nevztahují. Pokud ovšem prohlásím, že jiný je lump, protože vraždil, mohou již být v případě nepravdivosti tohoto výroku odsouzen za trestný čin pomluvy.

Možnost trestně stíhat verbální výroky je častým předmětem úvah de lege ferenda. S ohledem na českou historickou zkušenost vyvolává v mnoha lidech trestný čin pomluvy reminiscenci na nacistické i komunistické bezprávi a jeho drakonické tresty za verbální trestné činy. Objevují se proto hlasy volající po úplném odstranění trestného činu pomluvy z trestního práva.

⁵ 8.) Herczeg, J. Meze svobody projevu, Orac, 2004, s. 81.

⁵ 9.) Jelínek, J. a kol., Trestní právo hmotné, 3. vyd., Linde, Praha 2008, s. 21.

⁶ 0.) Šámal/Púry/Rizman, Trestní zákon – komentář, 5. vyd., C.H.Beck, Praha 2003, s. 1141.

S takovým návrhem přišla například v roce 2002 skupina senátorů Unie svobody. V důvodové zprávě napsali:

„Jak je zřejmé, právní ochrana proti nactiutrhání je duplicitní a je možná jednak v trestním řízení, jednak v řízení občanskoprávním. V současné době lze zároveň konstatovat, že přibývá případů trestních oznámení či dokonce i trestních stíhání za verbální trestný čin pomluva, a to přesto, že podle současné právní úpravy se lze domáhat nápravy cestou občanskoprávního řízení. (...) Hrozí zneužívání tohoto trestního paragrafu ke kriminalizaci zejména kritických projevů a k potlačování svobody projevu. Používání paragrafu o pomluvě může veřejnost odradit od otevřené diskuse o otázkách veřejného zájmu a vést tak k omezování svobody slova. (...) Proti trestnosti pomluvy se ozvala řada hlasů ze zahraničí: Světová asociace novin (WAN) sídlící v Paříži, vídeňský Mezinárodní tiskový institut (IPI).“^{61.)}

Proti zakotvení pomluvy v trestním zákoně se postavil i hlavní autor nového trestního zákoníku (zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, účinný od 1.1.2010), prof. P. Šámal.

„Když jsme trestní zákoník připravovali, pomluvu jsme v něm neměli,“ řekl Šámal.

„Trestní právo by nemělo zasahovat do všech sfér života, ale jen tam, kde je to nezbytně nutné.“^{62.)}

V konečné podobě zákoníku, který parlament schválil na přelomu let 2008 a 2009, ale trestný čin pomluvy zůstává. Poslanec J. Tejc (ČSSD) z Ústavně právního výboru Poslanecké sněmovny Parlamentu to v médiích zdůvodnil takto: „V dlouhodobém horizontu jsme pro to, aby ze zákoníku zmizela. Do vyspělého státu trestný čin pomluvy nepatří. My ale zatím nejsme tak daleko, abychom se tohoto krajního mechanismu mohli zbavit.“ Tejc doporučil vyčkat, až „kultura společnosti bude lepší, občanské soudy rychlejší a elektronická média začnou respektovat právo na omluvu“.^{63.)} Netřeba zdůrazňovat, že této argumentaci chybí věcná logika, a to především s ohledem na úlohu trestního práva ve společnosti.

⁶ ^{1.)} Důvodová zpráva k návrhu zákona senátorů Roberta Koláře, Ondřeje Febera, Petra Fejfara, Jana Hadravy, Soni Paukertové, Jana Rumla a Vladimíra Schováňka, kterým se mění zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, senátní tisk č. 180, Senát, 3. funkční období, <http://www.senat.cz/xqw/webdav/pssenat/original/1353/1353>.

⁶ ^{2.)} Čápová, H., Proč chtěli politici pomluvu zachovat, Lidové noviny, 12.1.2009. http://www.lidovky.cz/tiskni.asp?r=ln_noviny&c=A090112_000019_ln_noviny_sko.

⁶ ^{3.)} Tamtéž.

Případem trestněprávního omezení svobody projevu je i trestný čin křivého obvinění podle § 174 trestního zákona. Dopustí se ho ten, kdo jiného lživě obviní z trestného činu v úmyslu přivodit jeho trestní stíhání. Křivé obvinění je k pomluvě ve vztahu speciality, jedná se tedy o jakýsi zvláštní druh pomluvy, která splňuje výše uvedené podmínky. Opět jde o úmyslný trestný čin, jehož objektem je zájem na ochraně občanů před lživými útoky na jejich práva, svobodu a čest.^{64.)} Křivým obviněním ale není, pokud osoba orgánům činným v trestním řízení pouze sdělí, že má podezření na to, že druhá osoba spáchala trestný čin.

Svoboda projevu je dále limitovaná i skutkovou podstatou trestného činu křivé výpovědi a nepravdivého znaleckého posudku (§ 175 trestního zákona). Křivé výpovědi se dopustí ten, kdo jako svědek nebo znalec před soudem, státním zástupcem nebo před policejním orgánem, který koná přípravné řízení podle trestního řádu, anebo před vyšetřovací komisí Poslanecké sněmovny

- uvede nepravdivou okolnost, která má podstatný význam pro rozhodnutí nebo pro zjištění vyšetřovací komise Poslanecké sněmovny, nebo
- takovou okolnost zamlčí.

Znalci hrozí trest i tehdy, když coby znalec podá nepravdivý, hrubě zkreslený nebo neúplný znalecký posudek.

Trestní zákon pamatuje i na trestnost nesprávného, hrubě zkresleného nebo neúplného tlumočení nebo písemného překladu v řízení před státním orgánem (§ 175a, Křivé tlumočení).

Do trestního práva patří i další skutkové podstaty spadající pod svobodu projevu. Ty jsem se ale rozhodl systematicky zařadit do části pojednávající o ochraně před extremismem.

V oblasti **správního práva** chrání osobnostní práva občana především zákon 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů. Podle § 49 se správního deliktu dopustí ten, kdo:

- jinému ublíží na cti tím, že ho urazí nebo vydá v posměch
- jinému z nedbalosti ublíží na zdraví

⁶⁴⁾ Šámal/Púry/Rizman, Trestní zákon – komentář, 5.vyd., C.H.Beck, Praha 2003, s. 1141.

- úmyslně naruší občanské soužití vyhrožováním újmou na zdraví, drobným ublížením na zdraví, nepravdivým obviněním z přestupku, schválnostmi nebo jiným hrubým jednáním
- omezuje nebo znemožňuje příslušníku národnostní menšiny výkon práv příslušníků národnostních menšin,
- působí jinému újmu pro jeho příslušnost k národnostní menšině nebo pro jeho etnický původ, pro jeho rasu, barvu pleti, pohlaví, sexuální orientaci, jazyk, víru nebo náboženství, pro jeho politické nebo jiné smýšlení, členství nebo činnost v politických stranách nebo politických hnutích, odborových organizacích nebo jiných sdruženích, pro jeho sociální původ, majetek, rod, zdravotní stav anebo pro jeho stav manželský nebo rodinný

K řízení je příslušný správní orgán, který pachateli může uložit pokutu.

Poslední, čtvrtým pilířem ochrany osobnostních práv v našem právním řádu je **ochrana podle zákona 46/2000 Sb.**, tiskový zákon, ve znění pozdějších předpisů. Upravuje specifickou – v praxi však poměrně častou – situaci, totiž zásah do osobnostních práv prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků (médií). Konkrétně jde o dva instituty: odpověď a dodatečné sdělení. Cílem této úpravy je zaručit osobě, o kterou se předtím média sama zajímala, veřejný prostor pro svou obhajobu.

Osoba má vůči vydavateli právo na uveřejnění odpovědi (§ 10 tiskového zákona), jestliže bylo předtím uveřejněno sdělení obsahující skutkové tvrzení, které se dotýká cti, důstojnosti nebo soukromí určité fyzické osoby, anebo jména nebo dobré pověsti určité právnické osoby. Toto právo se vztahuje jen na taková skutková tvrzení, která jsou neúplná, je třeba je uvést na pravou míru nebo jsou jinak pravdu zkreslující. Právo na odpověď se tedy nemůže právně domáhat ten, o němž médium zveřejnilo pravdivé skutkové tvrzení. Nevztahuje se také na uveřejněné hodnotící soudy, což jsou v žurnalistické praxi nejčastěji komentáře nebo glosy. Zákon pamatuje i na rozsah odpovědi, když stanoví, že „odpověď musí být přiměřená rozsahu napadeného sdělení, a je-li napadána jen jeho část, pak této části“. Tato poměrně vágní formulace vyvolává v praxi řadu sporů, zejména tehdy, když původní „bombastická“ zpráva někdy zabírá přední stránky novin (někdy i několik najednou) a zveřejnění „přiměřené“ reakce by médiu působilo nemalé technicko-obsahové problémy.

Doslova bouři na mediální scéně způsobil v roce 2008 nový tiskový zákon na Slovensku.^{65.)} Tamní média, ale i mezinárodní organizace tvrdě kritizovaly fakt, že zákon rozšiřuje právo na odpověď i pro případ pravdivých skutkových tvrzení. Novináři namítají, že zákon výrazně omezuje svobodu tisku, protože noviny budou místo vlastních zpráv zahlceny odpověďmi, které musí otisknout.^{66.)}

De lege ferenda se domnívám, že tato kritika je oprávněná. Takto výrazné rozšíření práva na odpověď jde zcela proti smyslu institutu, jehož podstatou je umožnit mediální „obhajobu“ člověka, který se cítí být poškozen nepravdivou nebo pravdu zkreslující informací. Místo toho teď zákon *de facto* nutí vydavatele novin zdarma tisknout informace, které by za normálních okolností tvořily nanejvýš součást komerční inzerce. Danou úpravu proto hodnotím jako odstrašující příklad legislativního zásahu do svobodného tisku v demokratické zemi.

Druhým institutem je dodatečné sdělení (§ 11 tiskového zákona). Záleží v povinnosti vydavatele zveřejnit na žádost osoby informaci o konečném výsledku trestního nebo správního řízení vedeného proti ní. Podmínkou pro vznik práva na dodatečné sdělení je, že dotyčné médium předtím přineslo informaci o počátku nebo průběhu takového řízení, ale dosud neinformovalo o jeho definitivním výsledku. Smyslem institutu je tedy ochrana osobnostních práv v případě, že média informovala o tom, že je osoba vyšetřovaná pro podezření z deliktu, ale o výsledku řízení už informaci nepřinesla. Institut dodatečného sdělení by měl sloužit k většímu respektování principu presumpce nevinu v médiích.^{67.)}

d) ochrana před extremismem

Extremismus lze v demokratické společnosti definovat jako zastávání a projevy názorů, které jsou v rozporu se zásadami svobody, lidských práv a obecně právního státu. Jejich vítězství by znamenalo destrukci demokracie.^{68.)}

^{65.)} Zákon č. 167/2008 Z. z. o periodickej tlači a agentúrnom spravodajstve a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

^{66.)} Kontroverzný tlačový zákon začne platiť od 1. júna, 24hodin.sk, 30.5.2008, <http://www.24hod.sk/clanok-54287-Kontroverzny-tlacovy-zakon-zacne-platit-od-1--juna.html>.

^{67.)} Bartoň, M. Svoboda projevu a její meze v právu České republiky, Linde, Praha 2002, s. 83.

^{68.)} Kupříkladu Bezpečnostní informační služba (BIS) extremismus definuje takto: V obecném pohledu je extremismus spíše politologický pojem, který se vztahuje na hraniční, zcela nestandardní společenské jevy a jejich nositele. Bezpečnostním rizikem se stává v okamžiku, kdy jsou jeho motorem ostře antagonistické postoje vůči stávajícímu společenskému řádu a nesmiřitelnost vyúsťuje v konkrétní záměry a aktivity, směřující k destabilizaci a odstranění daného politického a sociálního systému. Ve svobodné

Extremisté z pravého i levého politického spektra se v České republice objevují už od jejího vzniku v roce 1993 (např. hnutí skinheads, neonacisté, nacionalisté, anarchisté, stoupenci radikální levice^{69.)}) a jejich násilné aktivity se dosud omezovaly na lokální incidenty, které se zpravidla vyznačovaly projevy netolerance a nesnášenlivosti, ať už rasové, národnostní, náboženské nebo jiné.

Problém extremismu, a to zejména pravicového, se významným způsobem vyhroutil až v době zcela nedávné. Bezpečnostní informační služba (BIS) ve své výroční zprávě za rok 2008 napsala, že zmíněný rok „*byl pro českou neonacistickou scénu přelomovým. Postupná aktivizace, profesionalizace, politizace, radikalizace a relativní sjednocení neonacistů v ČR, které v důsledku řady příčin započaly již v minulých letech, vedly k její transformaci. Došlo k několika převážně kvalitativním změnám.*“^{70.)}

Zamezení šíření extremistických názorů je jednou ze základních podmínek fungování státu v podobě, v jaké ho vymezuje čl. 1 Ústavy, tedy demokratického právního státu založeného na úctě k právům a svobodám člověka a občana. Nutnost zákonného zákazu hnutí a stran směřujících k potlačování základních práv zase plyne z čl. 5 Ústavy, který chrání volnou soutěž politických stran respektujících základní demokratické principy a odmítajících násilí jako prostředek k prosazování svých zájmů.

Podrobnější pravidla stanoví zákon 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách. Jeho § 4 zakazuje vznik a vyvíjení činnosti stranám, *a) které porušují ústavu a zákony nebo jejichž cílem je odstranění demokratických základů státu, b) které nemají demokratické stanovy nebo nemají demokraticky ustanovené orgány, c) které směřují k uchopení a držení moci zamezujícím druhým stranám a hnutím ucházet se ústavními prostředky o moc nebo které směřují k potlačení rovnoprávnosti občanů nebo d) jejichž program nebo činnost ohrožují mravnost, veřejný pořádek nebo práva a svobodu občanů.*

Legislativní „obranu“ před růstem extremismu obsahuje i následující § 5 výše zmíněného zákona. Ten mimo jiné stanoví, že „*strany a hnutí jsou odděleny od státu. Nesmějí vykonávat funkce státních orgánů ani tyto orgány nahrazovat. Nesmějí řídit státní orgány*

společnosti by vítězství krajně vyhrcořených, demokracii nepřátelských postojů, názorů a ideologií znamenalo ústup od lidských práv a nastolení autoritářství, totality nebo anarchie. Viz

<http://www.bis.cz/extremismus.html>.

^{69.)} K extrémní levici lze podle mnohých politických prohlášení jejich představitelů řadit i parlamentní Komunistickou stranu Čech a Moravy (KSČM). Do kategorie extremismu nepochybně patřila i politická strana Sdružení pro republiku-Republikánská strana Československa (SPR-RSČ), která opustila parlament po volbách v roce 1998).

^{70.)} Výroční zpráva BIS za rok 2008, <http://www.bis.cz/n/2009-08-31-vyrocní-zprava-2008.html>.

ani ukládat povinnosti osobám, které nejsou jejich členy. (...) Strany a hnutí nesmějí být ozbrojeny a nesmějí zřizovat ozbrojené složky.“ Spojení stranického a státního aparátu, stejně jako zřizování ozbrojených stranických oddílů patří totiž historicky mezi definiční znaky totalitarismu.

Herczeg dovozuje, že zákaz extremistických hnutí je nezbytným opatřením ve smyslu čl. 17 odst. 4 Listiny.^{71.)}

Ústavní soud tuto zásadu stanovil už ve svém nálezu z roku 1992. *„Zákaz podpory a propagace určitých ideologií, které svou doktrínou i praktickým postupem vylučovaly a vylučují šíření jiných ideologií, přispívá k zabezpečení plurality názorů, ideologií, politických a jiných hnutí a k reálné možnosti jejich šíření; toto omezení nechrání pouze lidská práva a svobody, nýbrž i demokratické základy státu.“*^{72.)} Lapidárně to vyjádřil novinář Jindřich Šídlo: *„Svoboda projevu neplatí pro lidi, kteří žádnou svobodu nechtí.“*^{73.)}

Význam chráněných hodnot podtrhuje i to, že ochranu před projevy extremismu zajišťuje trestní právo. Na potírání extremismu jsou v trestním zákoně specificky tyto trestné činy:

- hanobení národa, etnické skupiny, rasy a přesvědčení (§ 198 trestního zákona)
- podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezení jejich práv a svobod (§ 198a)
- podpora a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka (§ 260 n.).

Hanobení národa, etnické skupiny, rasy a přesvědčení se dopustí osoba, která veřejně hanobí

- 1.) některý národ, jeho jazyk, některou etnickou skupinu nebo rasu, nebo
- 2.) skupinu obyvatelů republiky pro jejich politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že jsou bez vyznání.

Tímto ustanovením trestního zákona je v naší legislativě proveden závazek, který na sebe Česká republika vzala ratifikací Úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace (vyhláška č. 95/1974 Sb.).

⁷¹⁾ Herczeg, J. Meze svobody projevu, Orac, 2004, s. 85.

⁷²⁾ Nález Ústavního soudu ČSFR sp.zn. Pl. ÚS 5/92, ze dne 4.9.1992.

⁷³⁾ Šídlo, J., Anketa: Jak mají média informovat o neonacitech a jejich názorech?, Respekt, 11.5.2009, s. 6.

Hanobení je subjektivní, hrubě urážlivý projev směřující ke hrubému znevažení. Urážlivost projevu může vyplývat buď již z obsahu a způsobu jeho přednesu, nebo provedení, popř. z jiných okolností, za nichž byl učiněn.^{74.)}

K trestnosti se vyžaduje pachatelům úmysl hanobit. Veřejné spáchání činu znamená, že je učiněn buď obsahem tiskoviny nebo rozšiřovaného spisu, filmem, rozhlasem, televizí nebo jiným obdobně účinným způsobem, nebo před více než dvěma osobami současně přítomnými (jak plyne z výkladových pravidel k trestnímu zákonu, § 89 odst. 4).

Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezení jejich práv a svobod spáchá ten, kdo veřejně podněcuje k nenávisti k některému národu, etnické skupině, rase, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob nebo k omezování práv a svobod jejich příslušníků.

Podněcováním je třeba rozumět projev, kterým pachatel zamýšlí vzbudit u jiných osob nenávist vůči někomu. Je širším termínem než návod, protože může být adresováno neurčitému okruhu osob, ale i individuálně určené osobě.^{75.)}

Z hlediska skutkové podstaty tohoto trestného činu je důležitá zejména definice „*třídy*“ a „*jiné skupiny osob*“. Třidu je třeba vnímat jako typ sociální vrstvy, tedy skupinu lidí s obdobnou sociální pozicí a statusem (životní styl, prestiž, práva, autorita, ale i majetek, příjmy, vzdělání).^{76.)} Termínem *jiná skupina osob* je míněna široká paleta sociálních skupin (často neformálních), ať už jde o členy politické strany, členy širší rodiny nebo třeba spartáky a slávisty.^{77.)}

Podpora a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka je trestný čin, který spáchá každý, kdo podporuje nebo propaguje hnutí, které prokazatelně směřuje k potlačení práv a svobod člověka nebo hlásá národnostní, rasovou, náboženskou či třídní zášť nebo zášť vůči jiné skupině osob. Trestné je i veřejné projevování sympatií k některým výše uvedeným hnutím (§ 261). Podpora může být jak materiální (např. poskytnutí finančních darů, technických prostředků) nebo morální (nábor přívrženců, umožnění publikace nesnášenlivých textů).^{78.)} Pro naplnění skutkové podstaty je nutné, aby

^{74.)} Šámal/Púry/Rizman, Trestní zákon – komentář, 5. vyd., C.H.Beck, Praha 2003, s. 1100.

^{75.)} Šámal/Púry/Rizman, Trestní zákon – komentář, 5. vyd., C.H.Beck, Praha 2003, s. 1102-1103.

^{76.)} Tamtéž, s. 1102.

^{77.)} Tamtéž, s. 1102.

^{78.)} Herczeg, J. Meze svobody projevu, Orac, 2004, s. 93.

podporované hnutí v okamžiku podpory skutečně existovalo a vyvíjelo činnost, přičemž je nerozhodné, zda jde o hnutí existující na formální nebo neformální platformě.

Do podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka zákonodárce systematicky řadí i popírání, zpochybňování nebo snahu o ospravedlnění nacistického nebo komunistického genocidia nebo jiných zločinů nacistů nebo komunistů proti lidskosti (§ 261a). Toho se pachatel dopustí, pokud tvrdí, že zločiny nacistů a komunistů proti lidskosti, které se podle zjištění historiků i dobových svědectví nepochybně staly, vůbec nedošlo nebo se je snaží relativizovat či omlouvat. Typickým příkladem je mezi neonacisty rozšířená tzv. „osvětimská lež“, která v rozporu s realitou tvrdí, že v průběhu druhé světové války nedošlo k masovému vyvražďování Židů v největším nacistickém vyhlazovacím táboře Osvětim na území dnešního Polska.

Jak uvádí Rizman^{79.)}, tato skutková podstata byla do trestního zákona zakotvena zákonem 405/2000 Sb. Podle návrhu byla inspirována obdobnou úpravou potírající zpochybňování holocaustu v některých evropských zemích (SRN, Rakousko, Belgie, Francie, Španělsko, Švýcarsko, Lucembursko). Od počátku vzbudila pochybnost – vláda se k návrhu postavila negativně s tím, že nesplňuje požadavky na jednoznačné vymezení podmínek trestní odpovědnosti.

Dále je vůči této úpravě namítáno, že potlačuje svobodu projevu. To je argument některých právních filosofů, kteří mají vyhraněně liberální pohled na svobodu projevu. Tak prof. Dworkin ve svém zajímavém článku *I náboženští fanatici a popírači holocaustu mají právo na svobodu projevu* přichází s požadavkem absolutní svobody projevu i v otázkách šíření extremismu. Dworkin požaduje „nové chápání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, které by zrušilo zákaz popírání holocaustu a podobné zákazy v celé Evropě proto, že takové předpisy porušují svobodu projevu tak, jak ji garantuje Úmluva“^{80.)}.

Zastánci absolutního liberalismu argumentují, že zdravá demokracie přirozenou cestou vytlačí hlasatele extremistických názorů na okraj veřejné diskuse i pozornosti, protože zdrcující většina společnosti (i médií) jejich názory odsuzuje. Jinými slovy, není třeba kriminalizovat například popírání holocaustu, protože takový popírač se sám ztrapní a znemožní do té míry, že ho okolí nebude brát vážně.

⁷ ^{9.)} Šámal/Púry/Rizman, Trestní zákon – komentář, 5. vyd., C.H.Beck, Praha 2003, s. 1475.

⁸ ^{0.)} Dworkin, R., Even bigots and Holocaust deniers must have their say, guardian.co.uk, 14.2.2006, <http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/14/muhammadcartoons.comment>.

Domnívám se, že takový liberální názor je nesprávný a v důsledku i nebezpečný. A to hlavně kvůli poměrně nedávné historické zkušenosti s nástupem nacismu i komunismu, kdy jsme byli svědky naprostého selhání společenských elit, které nejen, že dostatečně „nebyly na poplach“, ale dokonce aktivně otevřely dveře k moci oběma zločineckým režimům. To platí i o státech s demokratickou tradicí.

e) ochrana veřejného zdraví a mravnosti

Poslední tradiční oblastí, ve které demokratické státy omezují svobodu projevu, je ochrana veřejného zdraví a mravnosti. Počítá s ní výše zmíněný čl. 17 odst. 4 Listiny.

Zatímco právo člověka na ochranu zdraví je přitom rovněž garantováno v Listině (čl. 31), u práva na ochranu mravnosti ústavní zakotvení v podobě zvláštního článku chybí.

Podobně jako u osobnostních práv člověka, i v případě ochrany veřejného zdraví a mravnosti je svoboda projevu limitována předpisy z různých právních odvětví.

Regulaci najdeme jak v trestním zákoně, tak v zákonech upravujících podmínky pro práci médií nebo pro uveřejňování komerční reklamy.

Začneme trestním právem. To na úseku ochrany veřejného zdraví omezuje svobodu projevu jen v jednom bodu: zakazuje a trestá šíření *toxikomanie* (§ 188a trestního zákona). Dopustí se ho člověk, který svádí jiného ke zneužívání jiné návykové látky než alkoholu nebo ho v tom podporuje anebo kdo zneužívání takové látky jinak podněcuje nebo šíří.

Tento paragraf vyvolává v praxi mnoho kontroverzí a zejména uměleckou obcí je považován za nepřijatelné omezování svobody slova a umělecké tvorby. Zpřísnění postihu za šíření toxikomanie, ke kterému došlo novelou trestního zákona 134/2002 s účinností od 1.7.2002 (doplnění o přísnější postih za šíření toxikomanie v médiích), přimělo přední české hudebníky k uspořádání rockového festivalu „Umění proti cenzuře“ na pražské Štvanici v den nabytí účinnosti zákona. Výše vstupného byla inspirována číslem paragrafu – 18,80 Kč a pořadatelé deklarovali, že výtěžek bude použit na případné soudní výlohy vystupujících umělců, kteří přišli zazpívat převážně písně s drogovou tematikou.^{81.)}

Část umělců se bezprostředně po skončení festivalu šla provokativně nahlásit na policejní služebnu, že svou hudbou porušili § 188a trestního zákona a dožadovali se zahájení trestního stíhání proti své osobě.

⁸ ^{1.)} Viz pozvánka na <http://www.ameba.cz/umeniproticenzure/cil.htm>.

Velkou zneužitelnost vágně formulované skutkové podstaty šíření toxikománie dokládají však zejména dva příklady z praxe. V prvním šlo o odsouzení spolumajitele nakladatelství v roce 1997 za šíření toxikománie, kterého se podle soudu dopustil tím, že vydali kuchařku zaměřenou na vaření s marihuanou. Tuto skutečnost – podle mého názoru správně – kritizuje Herczeg, když píše, že otevřené informace o drogách nejsou samy o sobě způsobilé vydat kohokoliv v nebezpečí závislosti na návykových látkách, a že příčinnou souvislost mezi publikací a růstem toxikománie lze konstruovat jen „obtížně a s násilnou logikou“.^{82.)}

Dalším varovným příkladem je trestní stíhání slovenského zpěváka Richarda Müllera, který v roce 2000 v televizním pořadu prohlásil^{83.)}, že užívá drogy a že marihuana má pozitivní vliv na jeho tvorbu. Trestní stíhání Müllera za šíření toxikománie bylo sice slovenskou justicí zastaveno, ale i tak podle mého názoru zůstává mementem neodůvodněné trestní represe, kdy je nejen obtížné subsumovat takové prohlášení umělce pod skutkovou podstatu trestného činu, ale především nelze mluvit o naplnění materiální stránky trestného činu.

Trestní právo pamatuje i na ochranu mravnosti. V tomto ohledu omezuje svobodu projevu v § 205 trestního zákona, kterým je trestný čin *šíření pornografie*, dále § 205a (*přechovávání dětské pornografie*) a § 205b (*zneužití dítěte k výrobě pornografie*).

Při zmínce o průlomu do svobody projevu v zájmu ochrany mravnosti je nutno obecně poznamenat, že obsah termínu mravnost není v čase neměnným a definitivním.

Jestliže uvedení filmu Piera Paola Passoliniho *Saló aneb 120 dnů Sodomy* v roce 1975 vyústilo v Itálii až k trestněprávnímu postihu producenta díla za šíření skandálních a *nemravných* sexuálních praktik, dnes tento film řadíme ke zlatému fondu italské kinematografie a režisér Passolini je respektovaný klasik. Podobných příkladů najdeme v historii umění bezpočet. A stejně proměnlivý jako termín mravnost je i termín pornografie, kdy při posuzování konkrétního případu záleží především na názoru soudu.

Ostatně, Evropský soud pro lidská práva v roce 1976 judikoval v zásadním případě *Handyside proti Spojenému království*, že neexistuje společný evropský koncept morálky a názory na to, co je a není morální, se mění v závislosti na čase i geografické poloze.

⁸²⁾ Herczeg, J. Meze svobody projevu, Orac, 2004, s. 116.

⁸³⁾ ČTK: Müller obviněn z šíření toxikománie, iDNES.cz, 14.3.2000, http://kultura.idnes.cz/hudba.asp?r=hudba&c=A000313153526hudba_toy.

Obecnou trestněprávní definici pornografie poskytuje Šámal. Podle něj je pornografickým dílem „jakýkoli předmět, který je-li pozorován ať přímo nebo prostřednictvím technického zařízení, zvláště intenzivním a vtíravým způsobem zasahuje a podněcuje samotný sexuální pud. Současně takové dílo podle převládajících názorů většiny členů společnosti hrubě porušuje uznávané morální normy dané společností a vyvolává pocit studu“.^{84.)}

Zákon implicitně rozlišuje pornografii na tak zvanou *měkkou* a *tvrdou*.

U měkké pornografie zákon omezuje svobodu projevu jen ve vztahu k nezletilým. Tak podle § 205 je trestné pornografické dílo písemné, fotografické, filmové, počítačové, elektronické nebo jiné takové dílo

- 1.) nabízet, přenechávat nebo zpřístupňovat dítěti nebo
- 2.) vystavovat nebo jinak zpřístupňovat na místě, které je dětem přístupné.

Podstatně přísnější je regulace tzv. tvrdé pornografie, kam trestní zákon řadí pornografické dílo

- 1.) které zobrazuje nebo jinak využívá dítě nebo
- 2.) v němž se zobrazuje násilí či neúcta k člověku nebo
- 3.) které zobrazuje nebo jinak znázorňuje pohlavní styk se zvířetem

U této kategorie je trestný každý, kdo takové dílo vyrobí, doveze, vyveze, proveze, nabídne, činí veřejně přístupným, zprostředkuje, uvede do oběhu, prodá nebo jinak jinému opatří. Stejně trestný je i ten, kdo z tvrdé pornografie kořistí.

Zákonodárce v nedávné době přitvrdil v boji proti dětské pornografii novelou trestního zákona 271/2007 Sb., která do trestního práva zavedla nový § 205a, Přechovávání dětské pornografie. Ten nově trestá každého, kdo *přechovává* fotografické, filmové, počítačové, elektronické nebo jiné pornografické dílo, které zobrazuje nebo jinak využívá dítě. Regulace je odůvodněna úvahou, že kriminalizací samotného držení dětské pornografie se logicky omezí poptávka, a tím následně i výroba dětské pornografie, která má bezprostřední souvislost s pohlavním zneužíváním nezletilých.

S výše uvedeným přirozeně souvisí i trestnost osoby, která přiměje, zjedná, najme, zláká, svede nebo zneužije dítě k výrobě pornografického díla nebo kořistí z účasti dítěte na takovém pornografickém díle (§ 205b).

⁸⁴⁾ Šámal/Púry/Rizman, Trestní zákon – komentář, 4. vyd., C.H.Beck, Praha 2001, s. 1066.

Pozoruhodnou úvahu o právní klasifikaci pornografie jako takové rozvíjí Bartoň.^{85.)} Jde v ní o spor, zda je pornografii možno považovat za umělecké dílo ve smyslu čl. 15 odst. 2 Listiny (svoboda umělecké tvorby), anebo nikoli, což by znamenalo, že pornografie je realizací obecné svobody projevu podle čl. 17 Listiny.

To má podstatné konsekvence především z hlediska možnosti omezení pornografické tvorby. Zatímco svoboda projevu může být standardně omezena způsobem zakotveným ve čl. 17 Listiny, u svobody umělecké tvorby (která má vůči svobodě projevu postavení legi speciali) se Listina o legální možnosti omezení nezmiňuje. Lze tedy připustit nejvýše případ tzv. pravého konfliktu, kdy se svoboda umělecké tvorby dostane do rozporu s jiným základním lidským právem. Ochrana mravnosti však není v ústavním pořádku explicitně stanovena, a je proto otázkou, zda při vzájemném střetu je možno omezit svobodu umělecké tvorby. V úvahu by mohl připadat čl. 32 odst. 1 Listiny, podle kterého je zvláštní ochrana dětí a mladistvých zaručena.

Bartoň^{86.)} navrhuje, abychom v právním jazyce používali pojmy „pornografie“ a „umělecké dílo“ jako antonyma, tedy pojmy opačné, vzájemně se vylučující. Domnívám se, že tento názor je nesprávný. Především vzhledem k výše popsanému nestálému obsahu pojmu pornografie nelze jednoznačně říci, že nikdy nemůže být zároveň uměním. Bude nutné v každém konkrétním trestním případě posoudit, zda má dílo umělecké ambice, nebo bylo jeho jediným (samoučelným) cílem vzbudit sexuální vzrušení.

f) regulace v oblasti reklamy

Reklama je oznámení, předvedení či jiná prezentace šířená zejména komunikačními médii, mající za cíl podporu podnikatelské činnosti (definice dle § 1 odst. 2 zákona 40/1995 Sb., o regulaci reklamy a o změně a doplnění některých dalších zákonů). Jde o formu projevu, která ve vyspělých kapitalistických zemích tvoří samostatné odvětví tak zvaného reklamního průmyslu, který má miliardové rozpočty.

Svoboda projevu reklamního sdělení je regulována zákonem 40/1995 Sb., o regulaci reklamy a o změně a doplnění některých dalších zákonů. Ten obsahuje celou řadu zvláštních omezení. Všechna souvisejí s charakterem reklamy – tedy s lákáním příjemců reklamy, aby si něco koupili nebo udělali. Zákonodárce se níže vymezenými limity snaží

⁸⁵⁾ Bartoň, M. Svoboda projevu a její meze v právu České republiky, Linde, Praha 2002, s. 173-175.

⁸⁶⁾ Bartoň, M. Svoboda projevu a její meze v právu České republiky, Linde, Praha 2002, s. 175.

nastavit taková pravidla, aby reklama pokud možno neměla společensky nežádoucí dopady.

Podle § 2 odst. 1 je obecně zakázána:

- reklama zboží, služeb nebo jiných výkonů či hodnot, jejichž prodej, poskytování nebo šíření je v rozporu s právními předpisy
- reklama založená na podprahovém vnímání (reklama, která by měla vliv na podvědomí fyzické osoby, aniž by ji tato osoba vědomě vnímala)
- reklama, která je nekalou obchodní praktikou podle zvláštního právního předpisu
- reklama skrytá (reklama, u níž je obtížné rozlišit, že se jedná o reklamu, zejména proto, že není jako reklama označena)
- šíření nevyžádané reklamy, pokud vede k výdajům adresáta nebo pokud adresáta obtěžuje
- reklama šířená na veřejně přístupných místech mimo provozovnu jiným způsobem než prostřednictvím reklamního nebo propagačního zařízení zřízeného podle zvláštního právního předpisu, stanoví-li tak obec svým nařízením vydaným v přenesené působnosti

Další obecné omezení svobody projevu v reklamě obsahuje § 2 odst. 3, podle které reklama nesmí být v rozporu s dobrými mravy, zejména nesmí obsahovat jakoukoliv diskriminaci z důvodů rasy, pohlaví nebo národnosti nebo napadat náboženské nebo národnostní cítění, ohrožovat obecně nepřijatelným způsobem mravnost, snižovat lidskou důstojnost, obsahovat prvky pornografie, násilí nebo prvky využívající motivu strachu. Reklama nesmí napadat politické přesvědčení. Podle § 2 odst. 4 Reklama nesmí podporovat chování poškozující zdraví nebo ohrožující bezpečnost osob nebo majetku, jakož i jednání poškozující zájmy na ochranu životního prostředí.

Další omezení svobody projevu v reklamě se vztahuje na příjemce – osoby mladší 18 let.

Reklama v tomto případě nesmí:

- podporovat chování ohrožující jejich zdraví, psychický nebo morální vývoj
- doporučovat ke koupi výrobky nebo služby s využitím jejich nezkušenosti nebo důvěřivosti

- nabádat, aby přemlouvaly své rodiče nebo zákonné zástupce nebo jiné osoby ke koupi výrobků nebo služeb
- využívat jejich zvláštní důvěry vůči jejich rodičům nebo zákonným zástupcům nebo jiným osobám, nevhodným způsobem je ukazovat v nebezpečných situacích.

Zákon o regulaci reklamy také uvaluje poměrně výrazná omezení na reklamu tabákových výrobků a alkoholických nápojů, protože s požíváním obou druhů výrobků jsou spojeny všeobecně známé negativní dopady na lidské zdraví. Zvláštní omezení reklamy nad obecný rámec se vztahuje i na střelné zbraně a střelivo, humánní a veterinární léčivé přípravky nebo přípravky na ochranu rostlin.

Porušení některého z výše uvedených zákazů a omezení je správním deliktem, přičemž výše pokuty může v některých případech dosáhnout až pěti milionů korun.

Kapitola 3:

Svoboda projevu v mezinárodním právu (smlouvy a judikatura)

Mezinárodní právo

Zásadními dokumenty, která zakotvují svobodu projevu v oblasti mezinárodního práva, jsou především:

- *Všeobecná deklarace lidských práv* (dále jen Deklarace)^{87.)}
- *Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod* (dále jen Úmluva)^{88.)}
- *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech* (dále jen Pakt)^{89.)}
- *Úmluva o právech dítěte*^{90.)}.

Vztah pravidel obsažených v těchto mezinárodních smlouvách k českému právnímu řádu je dán čl. 10 úst. zák. 1/1993, Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů. Podle něj jsou „*vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázaná, součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva*“. Tento projev *monismu* koncepci vztahu českého a mezinárodního právu znamená, že pravidla obsažená ve výše zmíněných dokumentech jsou přímo aplikovatelná a mají přednost před běžným zákonem, pokud ten je s nimi v rozporu.

Pojďme se nyní zabývat jednotlivými dokumenty o něco podrobněji.

Deklarace od samého počátku postrádá právní závaznost. Její mimořádný dějinný význam spočívá jednak v okolnostech jejího přijetí coby pokusu o „nový začátek“ po hrůzách druhé světové války, jednak v široce sdíleném respektu k pravidlům v ní obsaženým. Ten je, alespoň formálně, dán velmi vysokým počtem států, jež vyslovily s dokumentem souhlas (k dnešnímu dni Deklaraci podepsalo na 130 zemí světa). Zbývající tři výše uvedené dokumenty právně závazné jsou a Česká republika je jimi vázaná.

V Deklaraci je problematika svobody projevu zakotvena v čl. 19. Ten říká, že „*každý má právo na svobodu přesvědčení a projevu; toto právo nepřipouští, aby někdo trpěl újmu pro své přesvědčení, a zahrnuje právo vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky jakýmikoli prostředky a bez ohledu na hranice*“.

Pakt v čl. 19 stanoví:

- „1. *Každý má právo zastávat svůj názor bez překážky.*
2. *Každý má právo na svobodu projevu; toto právo zahrnuje svobodu vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky všeho druhu, bez ohledu na hranice, ať ústně, písemně*

⁸ 7.) Deklarace Valného shromáždění OSN ze dne 10.12.1948.

⁸ 8.) Úmluva sjednaná dne 4. listopadu 1950, v platnost vstoupila dne 3.9.1953.

⁸ 9.) Pakt byl otevřen k podpisu dne 19.12.1966, v platnost vstoupil dne 23.3.1976.

⁹ 0.) Úmluva byl vyhlášena Valným shromážděním OSN 20. listopadu 1989, v platnost vstoupila dne 2.9.1990.

nebo tiskem, prostřednictvím umění nebo jakýmkoli jinými prostředky podle vlastní volby.“

3. Užívání práv uvedených v odstavci 2 tohoto článku s sebou nese zvláštní povinnosti a odpovědnost. Může proto podléhat určitým omezením, avšak tato omezení budou pouze taková, jaká stanoví zákon a jež jsou nutná: a) k respektování práv nebo pověsti jiných; b) k ochraně národní bezpečnosti nebo veřejného pořádku nebo veřejného zdraví a morálky.“

Smluvním orgánem Paktu, který je pověřený kontrolou dodržování pravidel v něm stanovených, je *Výbor pro lidská práva*.

Pravomocí výboru je za prvé kontrola zpráv o stavu lidských práv, kterou jsou povinny členské státy Paktu předkládat. V současnosti je perioda předkládání zpráv výboru pro většinu států čtyři nebo pět let. Za druhé pak řešit stížnosti na porušení Paktu, které mohou podávat buď poškození jednotlivci, nebo jiné členské státy Paktu.

Důležitou procesní charakteristikou kontroly dodržování závazků plynoucích z Paktu je, že nejde o soudní formu, na jejímž konci by byl vynutitelný verdikt. Výbor je nadán toliko pravomocí věc projednat a vydat zprávu o tom, zda dotčený stát jednal v souladu nebo v rozporu s Paktem. Záleží pak jen na státu, zda se bude doporučeními výboru řídit.

Jak výstižně poznamenává členka irské komise pro lidská práva S. Egan^{91.)}, názory na efektivnost ochrany lidských práv v režimu Paktu se velmi různí. Zatímco jedni o ní mluví jako o „prázdném diplomatickém rituálu“, jiní ji považují za velmi důležitý pokrok v oblasti lidských práv. Domnívám se, že silným argumentem ve prospěch Paktu je skutečnost, že pravidelně zveřejňované zprávy Výboru pro lidská práva mají velkou neformální váhu a tlačí státy porušující lidská práva alespoň něco se situací dělat. Jinými slovy: I když jsou závazky plynoucí z Paktu nevynutitelné, jsou lepší, než nic.

Prakticky totožně jako Pakt definuje svobodu projevu i Úmluva o právech dítěte, a to v čl. 13 odst. 1.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve svém čl. 10, odst. 1 pojímá svobodu projevu takto: *„Každý má právo na svobodu projevu. Toto právo zahrnuje svobodu zastávat názory a přijímat a rozšiřovat informace nebo myšlenky bez zasahování*

^{91.)} Egan, S., Periodic Reporting under the ICCPR, učební text k předmětu International Human Rights na University College Dublin, School of Law, s. 4.

státních orgánů a bez ohledu na hranice. Tento článek nebrání státům, aby vyžadovaly udělování povolení rozhlasovým, televizním nebo filmovým společnostem.“

Kapitola 4:

Svoboda projevu dle Evropského soudu pro lidská práva

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950 je základem evropského práva lidských práv. Důležitost této materie je v českém kontextu natolik zásadní, že jí v této práci věnuji tento zvláštní oddíl.

Prostřednictvím Evropského soudu pro lidská práva (dále také ESLP) sídlícího ve Štrasburku poskytuje lidem ze signatářských států (státu Rady Evropy) ochranu na nadnárodní úrovni poté, co vyčerpají možnosti domoci se svých práv v rámci národní justice. ESLP má podle Úmluvy pravomoc posuzovat všechny případy týkající se provádění Úmluvy. Z toho plyne, že obsah svobody projevu je v evropském právu vymezován hlavně jednotlivými jeho rozsudky.

Za více než půlstoletí své existence dokázal soud vytvořit ve věci svobody projevu relativně ucelenou a konstantní judikaturu. Jak uvádí Palouš^{92.)}, ESLP už ve sporech týkajících se čl. 10 Úmluvy historicky vynesl přes 350 meritorních rozhodnutí.

Právě v kvantitě a tematické šíři záběru judikatury je třeba vidět zásadní rozdíl mezi ESLP a naším Ústavním soudem, jehož činnost byla na českém území obnovena po desítkách let totality teprve v roce 1991. Ve srovnání s ESLP řeší judikatura Ústavního soudu v oblasti tématu našeho zájmu pouze několik ad hoc témat, které přinesla právní praxe posledních dvou desetiletí, a je tedy nutně mezerovitá. Důležitost svobody projevu v pojetí ESLP jen podtrhuje stávající praxe Ústavního soudu, který často odkazuje právě na názory a judikaturu štrasburského tribunálu.

Není v možnostech této diplomové práce poskytnout komplexní pohled na svobodu projevu tak, jak ji pojímá Evropský soud pro lidská práva. Na následujících stranách se proto omezím toliko na některé zásadní principy, které v dané problematice soud v uplynulých desetiletích vyslovil.

Judikatura ESLP – základní zásady

Jedním z prvních případů, ve kterých ESLP stanovil základní pravidla v oblasti svobody projevu, je známý rozsudek ve věci **Handyside proti Velké Británii** z roku 1976. Skutkově šlo o represivní zásah britských státních orgánů proti šíření knižní publikace se sexuální problematikou určenou pro dospívající mládež. Policie nejprve preventivně zkonfiskovala všechny výtisky přímo v nakladatelství a soud následně rozhodl o zničení všech zabavených publikací a vydavateli udělil pokutu. Rozhodnutí o tom, že kniha může narušit zdravý mravní vývoj mladistvých čtenářů, potvrdil i odvolací soud.

Při právním posuzování věci vyslovil ESLP hned několik klíčových zásad. Jedna z otázek, kterou musel soud při meritorním rozhodování určit, byla, zda bylo použití zákona na

⁹ ^{2.)} Palouš, M., Svoboda projevu v pojetí Evropského soudu pro lidská práva, disertační práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, ročník 2006/2007. s. 99.

ochranu morálky, ke kterému se v dané věci britská justice uchýlila, „nezbytné v demokratické společnosti“ (tak, jak to vyžaduje čl. 10 Úmluvy). Soud proto zkoumal, zda členské státy Rady Evropy, které spadají do jeho jurisdikce, vyvinuly nějaký společný koncept morálky. Na tuto otázku odpověděl negativně. „*Nalézt uniformní koncept morálky ve vnitrostátních právech různých členských států není možné. Pohled příslušných zákonů na požadavky morálky se mění jak v čase, tak i z místa na místo. To platí zvláště v dnešní době, kterou charakterizuje, pokud jde o názory na morálku, rychlý vývoj s dalekosáhlými důsledky.*“^{93.)}

Toto konstatování vedlo soud k vyslovení zásady, která je pro oblast regulace svobody projevu v národní legislativě klíčová. „*Státní orgány, díky tomu, že jsou v přímém kontaktu s vitálními silami svých zemí, proto principiálně mají lepší možnost než mezinárodní soudce kvalifikovaně posoudit, jaký je přesný obsah těchto požadavků, zda je nezbytné uložit restrikcí a či udělit pokutu, aby byly dodržovány.*“^{94.)} Znamená to, že je především na národních orgánech (zákonodárci, soudu, státní správě), aby určily pravidla pro svobodu projevu ve své zemi.

Současně ale soud vyslovuje, že tato pravomoc státních orgánů v žádném případě není neomezená, když vyslovuje důležitou právní větu o tom, že „*domácí míra uvážení jde ruku v ruce s evropským dohledem*“.^{95.)}

K obecnému významu svobody projevu v této kauze soud vyslovil některé často citované věty.

Jde například o tyto:

„*Svoboda projevu patří k bytostnému základu demokratické společnosti a je jednou z elementárních podmínek pro její rozvoj i pro rozvoj každého člověka.*“^{96.)}

„*Právo na svobodu projevu musí mít zaručeno nejen ten, kdo šíří informace a ideje, které jsou státem či libovolným segmentem obyvatelstva přijímány pozitivně, považují se za neofenzivní nebo se střetávají s lhostejností, ale i šířitel informací a idejí, které zraňují, šokují či znepokojují.*“^{97.)}

⁹ ^{3.)} Handyside v. the United Kingdom, in: Palouš, M., Svoboda projevu v pojetí Evropského soudu pro lidská práva, disertační práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, ročník 2006/2007. s. 89.

⁹ ^{4.)} Tamtéž.

⁹ ^{5.)} Tamtéž.

⁹ ^{6.)} Palouš, M., Svoboda projevu v pojetí Evropského soudu pro lidská práva, disertační práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, ročník 2006/2007. s. 1.

⁹ ^{7.)} Tamtéž, s. 90-91.

V konkrétní věci Handyside proti Velké Británii pak ESLP dospěl k tomu, že zásah státní moci proti vydavateli „nemravné“ knihy nebyl porušením Úmluvy.

Dalším „core case“ (zásadním judikátem) je nepochybně **Sunday Times proti Velké Británii** z roku 1979. Skutkově zde šlo o soudní zákaz otisknutí novinového článku pojednávajícího o případu, který se v té době řešil před soudem. Svoboda projevu zde byla omezena kvůli ochraně nestrannosti soudu. Zatímco v případě Handyside proti Velké Británii soud judikoval, že neexistuje společná evropská koncepce morálky, v případě pojmu nestrannost a autorita soudní moci již existenci jednotné mezinárodní definice konstatoval.

Judikát je kromě jiného důležitý proto, že v něm soud rozšiřuje ochranu svobody projevu i na právo takový projev přijímat. *„Zatímco hromadná média nesmí překračovat hranice, vytvořené v zájmu adekvátního výkonu spravedlnosti, mají povinnost sdělovat informace a myšlenky týkající se záležitostí, které se dostávají před soudy, stejně jako tomu je v jiných oblastech veřejného zájmu. A platí nejen, že média mají za úkol myšlenky a informace šířit: veřejnost má také právo je přijímat.“*^{98.)}

V případě Sunday Times proti Velké Británii soud rozhodl, že došlo k porušení Úmluvy ze strany státu.

Judikatura ESLP – svoboda projevu a ochrana osobnostních práv v mediálních

Zřejmě nejzásadnějším případem, který ESLP řešil z hlediska střetu svobody projevu v médiích a ochrany osobnosti, je **Lingens proti Rakousku** z roku 1986.

Skutkově šlo o ostře kritický článek novináře Lingense vůči rakouskému kancléři. Ten se ocitl na „mediálním pranýři“ proto, že vyjednával koalici s jiným politikem, který měl nacistickou minulost.

Jakkoli to z našeho pohledu může vypadat absurdně, kancléř se s kritikou nevyrovnal a podal na novináře žalobu na ochranu osobnosti a Lingens byl pravomocně odsouzen.

Z hlediska obecných zásad je judikát ESLP v této kauze důležitý zejména proto, že v něm soud vyslovil ústřední pravidlo pro kritiku veřejně činných osob, které v četných nálezech přejal i náš Ústavní soud. *„Meze přijatelné kritiky jsou podle toho u politiků širší než u soukromé osoby. Na rozdíl od ní se politik nutně a s plným svým svědomím vkládá do*

⁹ ^{8.)} Tamtéž, s. 96.

veřejné sféry a tudíž počítá s tím, že každé jeho slovo a každý jeho čin budou podrobeny detailnímu zkoumání, ať už ze strany žurnalistů nebo široké veřejnosti. Míra tolerance v tomto ohledu proto musí být větší.⁹⁹⁾ V tomto rozsudku soud také vysloví rozšířenou tezi o tom, že nezávislá média jsou „hlídacím psem demokracie“. V kauze Lingens proti Rakousku soud shledal porušení práva žalovaného na svobodu projevu.

Judikatura ESLP – svoboda projevu a ochrana náboženství

Podobně jako v konceptu mravnosti, i v otázce náboženství nelze podle názoru ESLP najít v členských státech Rady Evropy najít společně sdílené pojetí. Soud to vyslovil ve známém, a silně kontroverzním rozsudku ve věci **Otto-Preminger-Institut proti Rakousku** z roku 1994.

V případě šlo o omezení svobody projevu ve formě zákazu veřejného promítání filmu, jehož obsahem bylo zesměšňování křesťanského náboženství. Ještě, než mohl být film poprvé promítnut, došlo k zabavení snímku z rozhodnutí státního zástupce. To posléze potvrdil soud, když rozhodl o propadnutí filmu ve prospěch státu. Odvolání proti rozsudku podal Otto-Preminger-Institut, což byla instituce, které patřilo kino, kde mělo být dílo zveřejňováno. Pro vysvětlení je nutno uvést, že dějištěm celého případu byla rakouská oblast Tyrolsko, známá svým silným náboženským založením.

Soud na jedné straně zdůraznil, že věřící musí snést kritiku své víry a musí být připraveni tolerovat odlišné názory, náboženství i světonázory. Současně však zdůraznil, že právo na kritiku náboženství není neomezené. „*Představa, že by provokativní zobrazování předmětů či postav, ke kterým se váže náboženská úcta, mohlo být považováno za porušování respektu k náboženským pocitům věřících, je zcela legitimní.*“¹⁰⁰⁾ Soud tedy balancoval hodnotu svobody (uměleckého) projevu a ochrany náboženského vyznání, konkrétně, zda je přípustné, aby v silně nábožensky založeném regionu mohl být v kinech promítán film, který toto náboženství uráží a zesměšňuje.

V souladu se svým názorem, že „není možné nalézt jednotnou koncepci významu náboženství ve společnosti“¹⁰¹⁾ zohlednil místní demografická specifika a dospěl k velice kontroverznímu a diskutovanému rozhodnutí o tom, že „bylo nezbytné chránit

⁹ ⁹⁾ Palouš, M., Svoboda projevu v pojetí Evropského soudu pro lidská práva, disertační práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, ročník 2006/2007. s. 102.

¹ ⁰⁰⁾ Palouš, M., Svoboda projevu v pojetí Evropského soudu pro lidská práva, disertační práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, ročník 2006/2007. s. 122.

¹ ⁰¹⁾ Tamtéž, s. 123.

znemožněním promítání a konfiskací předmětného filmu veřejný pořádek a že innsbrucké soudy onu míru, kterou pro své uvážení měly, svými rozhodnutími nepřekročily“.^{102.)} Tedy že k porušení Úmluvy nedošlo.

Patřím ke kritikům tohoto judikátu. Domnívám se, že takto výrazný zásah do svobody projevu (umělecké tvorby) s poukazem na místní náboženská specifika je daleko za hranou přijatelnosti. Zejména mi není vůbec jasné, jak by mohlo promítání v jediném kině narušit „veřejný pořádek“; a to s přihlédnutím k faktu, že nikdo nikoho ke sledování problematického filmu nenutil a nábožensky založený člověk mohl celý problém vyřešit prostě tím, že si nekoupil vstupenku.

Judikatura ESLP – svoboda projevu a ochrana státu a veřejného pořádku

Důležitým případem v oblasti ochrany státu je rozsudek **Castells proti Španělsku** z roku 1992. Castells byl poslancem španělského parlamentu, který uveřejnil text, který napadal španělskou vládu. Za to byl nejprve zbaven poslanecké immunity a posléze i pravomocně odsouzen za urážku vlády, která byla ve Španělsku trestným činem.

Při Castellsově stížnosti ESLP stanovil důležité zásady v oblasti přípustné kritiky vlády coby kolektivního orgánu a mezi svobody projevu ústavních činitelů.

Pokud jde o kritiku vlády, soud judikoval, že *„meze dovolené kritiky jsou širší, když jde o vládu, než když se to týká soukromého občana či dokonce politika. V demokratickém systému musí být konání a nekonání vlády předmětem přísné kontroly, a to nejen ze strany legislativy či soudních orgánů, ale i ze strany tisku a veřejného mínění.“*^{103.)} Soud neopomněl poznamenat, že právní kroky vlády (a já dodávám, že právní kroky politiků obecně) vůči verbálním projevům názorových oponentů jsou projevem obecně nízké politické kultury a nepochopení pravidel demokratické veřejné diskuse. ESLP k tomu uvedl: *„Vzhledem k dominantní pozici, kterou vláda má, je nutné, aby zde byla umírněná a neuchylovala se snadno k tomu, že dá podnět orgánům činným v trestním řízení, zvláště má-li k dispozici jiné prostředky, jak čelit neoprávněným útokům a kritice ze strany svých oponentů nebo sdělovacích prostředků.“*^{104.)}

¹ ^{02.)} Tamtéž. s. 123.

¹ ^{03.)} Tamtéž. s. 135.

¹ ^{04.)} Palouš, M., Svoboda projevu v pojetí Evropského soudu pro lidská práva, disertační práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, ročník 2006/2007. s. 135.

Soud zároveň rozšířil obecnou svobodu projevu ve prospěch členů parlamentu. „*Zatímco svoboda projevu je důležitá pro každého, pro zvoleného zástupce lidu je její důležitost obzvlášť velká. Zastupuje své voliče, přitahuje pozornost k tomu, co je zajímavé a hájí jejich zájmy. Z toho důvodu, zásahy do svobody projevu člena parlamentu opoziční strany, což je případ stěžovatele, vyžaduje ze strany Soudu zvlášť přísný dohled.*“^{105.)}

Zajímavým případem, kdy soud řešil aplikaci Úmluvy na vojáky, je případ **Engel a ostatní proti Nizozemsku** z roku 1976. Vojáci jsou coby osoby odpovědné za obranyschopnost státu všude na světě podrobeni zvláštnímu disciplinárnímu řádu, který zřetelně modifikuje jejich práva a povinnosti. ESLP zde řešil otázku, do jaké míry se na osobu v činnou vojenskou službu vztahuje obecné právo na svobodu projevu obsažené v Úmluvě. Skutkově šlo o jistě pozoruhodný případ dvou vojáků, kteří v armádním prostředí vytvořili jakýsi časopisecký „samizdat“, jehož obsah ohrožoval vojenskou disciplínu.

Při řešení otázky, zda je legální omezit tuto jejich svobodu projevu, soud nejprve konstatoval, že Úmluva se v zásadě vztahuje jak na civilisty, tak i na vojáky, což ostatně plyne ze zásady nediskriminace. Vzápětí však soud zdůraznil, že při výkladu i aplikaci Úmluvy je třeba mít na vědomí určitá specifika vojenského povolání, ve kterém je právě udržení disciplíny *condicio sine qua non*. V této logice proto ESLP judikoval, že zamezení vydávání „podvratné“ tiskoviny uvnitř armády není v rozporu se svobodou projevu, kterou také příslušníkům ozbrojených sil Úmluvy garantuje.

Závěr:

Diskuse o tom, co se smí říkat a co ne, je jedním ze stěžejních témat filosofie, práva i morálky obecně – témat, která jsou z definice nadčasová. Nejde v ní o nic méně než o to, v jak svobodném světě žijeme a zda zůstane opravdu svobodný i nadále.

Současná česká svoboda a demokracie je z hlediska historie spíše výjimkou z tradice útlaku. Je naivní i nebezpečné myslet si, že je něčím samozřejmým. Naopak: Svoboda, její

¹ ^{05.)} Tamtéž.

limity a omezení je věčně otevřenou výzvou a záleží na každé generaci, jestli dosaženou kvalitu svobody uhájí nebo dopustí její destrukci. Svoboda je přepych a výtěžek, o který je nutno dennodenně v tisíci drobných detailech zápolit a znovu a znovu definovat jeho hranice. Věděli to už skotští horalové, když šli v roce 1314 proti Angličanům do bitvy u Bannockburnu. „*Nebojujeme pro slávu, bohatství ani pocty, ale pouze a jedině pro svobodu, za kterou nesmí žádný správný muž obětovat méně než svůj život,*“ říká dodnes tesaný nápis na místě střetu.

Moderní český stát byl mimo jiné založen na myšlence, která stojí v Prohlášení nezávislosti československého národa z roku 1918. „*Věříme v demokracii, věříme ve svobodu – a ve svobodu vždy větší a větší...*“

Tím, na němž si tenkrát národ svobodu vydobyl, bylo habsburské mocnářství, tento „obr na hliněných nohou“, který po staletích právě zkolaboval a na jeho ruinách vznikla nová Československá republika. První prezident Tomáš Garrigue Masaryk tehdy řekl, že aby se národ a demokracie mohly plně rozvinout, budou potřebovat padesát let nerušeného vývoje. Dostali jsme jich sotva dvacet.

Shodou okolností právě taková doba teď uplynula od doby, kdy se český národ po roce 1989 začal vracet ze svého „únosu na východ“, jak o něm hovoří Kundera, zpět k tradicím demokratického a právního státu.

Téma svobody, které v době zcela současné dominuje veřejné diskusi, je míra, v jaké změní poměry v České republice ratifikace tak zvané *Lisabonské smlouvy*, která výrazně reformuje fungování Evropské unie. Ať už jsme zastánci nebo odpůrci tohoto dokumentu vpravdě historického významu, nemůžeme popřít, že Lisabonská smlouva opět o něco předefinuje dosavadní status quo a stanoví nové limity svobody a suverenity.

O svobodu projevu jde v mnoha aktuálních střetech, jak dokládají případy, které zmiňuji v Úvodu k této práci. Chci využít Závěru ke krátké úvaze nad postavením svobody projevu v České republice a jejímu zhodnocení.

De constitutione ferenda lze říci, že ústavní úprava svobody projevu, jak ji známe v českém právním řádu, je veskrze dostatečná a vyhovující. Listina na jedné straně dává zákonodárci poměrně široké právo svobodu projevu omezit. Důvody tohoto omezení, zmíněné v článku 17 Listiny, na straně druhé považují za legitimní a souladné se skutečností, že svobodě projevu nepatří v systému ochrany základních práv v Listině nějaké privilegované postavení, ale že při střetech vždy „zápasí“ s jinými esenciálními

ústavními hodnotami. Dosavadní judikatura Ústavního soudu svědčí o tom, že každé omezení svobody projevu je relativně pečlivě zvažováno a poměřováno s dalšími zájmy a hodnotami a v současné době na ústavní úrovni nehrozí žádný výraznější „výkyv“ v neprospěch svobodného vyjadřování.

Podstatně větší problém vidím ve dvou jiných fenoménech. V úpravě svobody projevu na úrovni běžných zákonů a v respektování svobody projevu v právní praxi.

Snad největší emoce v oblasti regulace svobody projevu vyvolal v nedávné době u veřejnosti zákon 52/2009 Sb., který novelizuje trestní řád a trestní zákon a jenž získal přezdívku „náhubkový zákon“. Ten novinářům mimo jiné pod hrozbou trestu pěti let odnětí svobody zakazuje zveřejňovat přepisy telefonních odposlechů, které pořídila policie. Na problematice normě začal zákonodárce pracovat bezprostředně poté, co se v tisku objevily přepisy z několik let starých telefonních odposlechů, které ukazovaly, že někteří vrcholní politici vládní strany byli v nepřímém kontaktu se špičkami organizovaného zločinu. Zákon 52/2009 Sb. kritizují mezinárodní novinářská sdružení i někteří renomovaní právníci (J. Baxa, P. Pithart, V. Cepl). Tento zákon považuji za alarmující atak na svobodu slova s cílem zajistit politikům klid od nepříjemných zpráv, které o nich mohou telefonní odposlechy přinést.

S ohledem na nedostatečné fungování české justice v politicky exponovaných věcech se domnívám, že zveřejnění odposlechů v médiích je někdy (bohužel) poslední možností, jak veřejnost informovat o nemorálním nebo nezákonném chování politika. Odmítám argumentaci, že média uplatňují „soudce lynče“, kterou razí předkladatel zákona, poslanec M. Benda (ODS). Kritika „náhubkového zákona“ na parlamentní půdě vyvrcholila návrhem na zrušení zákona, který k Ústavnímu soudu podala v květnu 2009 skupiny třiceti čtyř senátorů. Se zájmem očekávám, jako soud v této zásadní věci rozhodne.

Druhým fenoménem je (ne)respekt ke svobodě projevu v právní praxi. Zde bychom našli více aktuálních problémů. Za nejvíce varovný považuji případ odvolání libereckého státního zástupce A. Bašného jeho nadřízeným J. Křivancem z funkce za to, že Bašný na odborné konferenci veřejně prohlásil, že postup justičních špiček v případě bývalého předsedy KDU-ČSL J. Čunka je největší ranou do pracně a dlouhodobě budované image naší justice. Křivancův postup považuji za výrazné podkopání demokratických poměrů na státním zastupitelství a pokus zavést tam jakousi vojenskou disciplínu, v rámci níž se bude každý státní zástupce v obavě před profesní šikanou obávat vyslovit svůj názor. Křivanec

za svůj postup sice nejprve sklídl mohutnou veřejnou kritiku, a to včetně profesní komory Unie státních zástupců, která uvedla, že se „zásadně ohrazuje proti výkladu, podle něhož je porušením zákona veřejné prezentování názoru, který komentuje a reflektuje společenskou atmosféru a veřejný život a reaguje na obavy veřejnosti z ohrožení nestranného výkonu působnosti státního zastupitelství.^{106.)} Křivance sice za jeho postup tehdejší ministr spravedlnosti J. Pospíšil odvolal, nová ministryně D. Kovářová ho ale opět jmenovala do funkce. To naznačuje, že „zatuchlé“ poměry na státním zastupitelství nejsou minulostí, ale stále aktuálním problémem.

Tyto a mnoho dalších sporů svědčí o tom, že téma svobody projevu je ožehavé i dvacet let po pádu totality. Autor práce doufá, že se mu podařilo dostatečným způsobem zachytit aktuální vývoj tohoto nikdy nekončícího „seriálu“.

Seznam použitých pramenů

- 1.) Alston, P., The Universal Declaration at 35: Western and Passé or Alive and Universal, *International Commission of Jurists Review*, No.31/1983.
- 2.) Boguzsak, J., K problematice svobody projevu v právu České republiky, In: *Acta Universitatis Carolinae Iuridica* 1-2/1996, UK Praha.
- 3.) Pavlíček, V., Ústavní problémy svobody projevu, In: *Acta Universitatis Carolinae Iuridica* 1-2/1996, UK Praha.

¹ ^{06.)} Prohlášení výkonného výboru Unie státních zástupců ze dne 24.2.2009.

- 4.) Filip, J., Dogmatika svobody projevu z hlediska teorie, legislativy a soudní praxe, in: Časopis pro právní vědu a praxi, 4/1998.
- 5.) Wagnerová, E., Je ústavní soud opravdu jen negativním zákonodárcem?, Jiné právo, 2007, <http://jinepravo.blogspot.com/2007/11/je-stavn-soud-opravdu-jen-negativnm.html>.
- 6.) Gazdík, J., Generální štáb měl obrovský černý fond, iDNES.cz, 17.1.2008, http://zpravy.idnes.cz/generalni-stab-mel-obrovsky-cerny-fond-dyk/krimi.asp?c=A080116_214204_krimi_mia.
- 7.) Gazdík, J., Detektivové řeší další případ korupce v armádě, iDNES.cz, 8.7.2008, http://zpravy.idnes.cz/detektivove-resi-dalsi-pripad-korupce-v-armade-fqy-/domaci.asp?c=A080707_223502_domaci_mia.
- 8.) Text prohlášení tzv. Charty 77, http://www.totalita.cz/texty/ch77_dok_1977_01_01.php.
- 9.) Důvodová zpráva k návrhu zákona senátorů Roberta Koláře, Ondřeje Febera, Petra Fejfara, Jana Hadravy, Soni Paukertové, Jana Rumla a Vladimíra Schovánka, kterým se mění zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, senátní tisk č. 180, Senát, 3. funkční období, <http://www.senat.cz/xqw/webdav/pssenat/original/1353/1353>.
- 10.) Čáповá, H.: Proč chtěli politici pomluvu zachovat, Lidovky.cz, 12.1.2009, http://www.lidovky.cz/tiskni.asp?r=ln_noviny&c=A090112_000019_ln_noviny_sko.
- 11.) Kontroverzný tlačový zákon začne platit od 1. júna, 24hodin.sk, 30.5.2008, <http://www.24hod.sk/clanok-54287-Kontroverzny-tlacovy-zakon-zacne-platit-od-1--juna.html>.
- 12.) Bezpečnostní informační služba (BIS) o extremismu, <http://www.bis.cz/extremismus.html>.

- 13.) Výroční zpráva BIS za rok 2008, <http://www.bis.cz/n/2009-08-31-vyrocní-zpráva-2008.html>.
- 14.) Šídlo, J., Anketa: Jak mají média informovat o neonacistech a jejich názorech?, Respekt, 11.5.2009, s.6.
- 15.) Dworkin, R., Even bigots and Holocaust deniers must have their say, guardian.co.uk, 14.2.2006, <http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/14/muhammadcartoons.comment>.
- 16.) Pozvánka na koncert „Umění proti cenzuře“, <http://www.ameba.cz/umeniproticenzure/cil.htm>.
- 17.) ČTK: Müller obviněn z šíření toxikománie, iDNES.cz, 14.3.2000, http://kultura.idnes.cz/hudba.asp?r=hudba&c=A000313153526hudba_toy.
- 18.) Egan, S., Periodic Reporting under the ICCPR, učební text k předmětu International Human Rights na University College Dublin, School of Law, s. 4.
- 19.) Prohlášení výkonného výboru Unie státních zástupců ze dne 24.2.2009.

Seznam použité literatury

- 1.) Durozoi, G., Roussel A., Filozofický slovník, EWA Edition, Praha 1994.
- 2.) Pavlíček a kol., Ústavní právo a státověda II., Část 2., Linde 2004.
- 3.) Filip J. Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva. Masarykova univerzita, Brno 2001.
- 4.) Pavlíček, V. a kol., Ústava a ústavní řád České republiky, komentář, Linde Praha 2002.

- 5.) Čapek K., Hovory s TGM, Československý spisovatel, Praha 1969.
- 6.) Pavlíček, V. a kol.: Ústava a ústavní řád ČR, 2. díl, Linde, 1999.
- 7.) Bartoň, M. Svoboda projevu a její meze v právu České republiky, Linde, Praha 2002.
- 8.) Hendrych, D. a kol.: Správní právo, 7.vyd., C.H.Beck, Praha 2009.
- 9.) Jäger, P., Molek, P.: Svoboda projevu, Auditorium, 2007.
- 10.) Holländer P., Základy všeobecné státovědy, Všehrd, 1995.
- 11.) Herczeg, J. Meze svobody projevu, Orac, 2004.
- 12.) Šámal/Púry/Rizman, Trestní zákon – komentář, 5. vyd., C.H.Beck, Praha 2003.
- 13.) Jelínek, J. a kol., Trestní právo hmotné, 3. vyd., Linde, Praha 2008.
- 14.) Palouš, M., Svoboda projevu v pojetí Evropského soudu pro lidská práva, disertační práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, ročník 2006/2007.

Seznam judikatury

Ústavní soud

- 1.) Nález ÚS sp.zn. III. ÚS 359/96, ze dne 10.7.1997.
- 2.) Nález ÚS sp.zn. Pl. ÚS 5/96, ze dne 8.10.1996.
- 3.) Nález ÚS sp.zn. II. ÚS 357/96, ze dne 10.12.1997.
- 4.) Nález ÚS sp.zn. Pl. ÚS 43/93, ze dne 12. 4. 1994.

- 5.) Nález ÚS sp.zn. IV.ÚS 1923/09, ze dne 6.8.2009.
- 6.) Nález ÚS sp.zn. IV. ÚS 154/97, ze dne 9.2.2008.
- 7.) Nález ÚS sp.zn. IV.ÚS 146/04, ze dne 4.4.2005.
- 8.) Nález ÚS sp.zn. IV.ÚS 23/05, ze dne 17.7.2007.
- 9.) Nález ÚS sp.zn. I.ÚS 156/99, ze dne 8.2.2000.
- 10.) Nález ÚS sp.zn. I.ÚS 453/03, ze dne 11.11.2005.
- 11.) Nález ÚS sp.zn. IV.ÚS 146/04, ze dne 4.4.2005.
- 12.) Nález ÚS ČSFR sp.zn. Pl. ÚS 5/92, ze dne 4.9.1992.

Nejvyšší soud

- 1.) Rozsudek NS sp.zn. 30 Cdo 2573/2004, ze dne 15.7.2005, , Právní rozhledy, 2006, č.1.
- 2.) Rozsudek NS sp.zn. 30 Cdo 923/2004, ze dne 19.11.2004, Právní rozhledy, 2005, str. 4.
Evropský soud pro lidská práva
- 1.) Handyside v. proti Velké Británii, rozsudek z 7.12.1976, Series A, no. 24.
- 2.) Sunday Times proti Velké Británii, rozsudek z 26.4.1979, Series A, no. 30.
- 3.) Lingens proti Rakousku, rozsudek z 8.7.1986, Series A, no. 103.
- 4.) Otto-Preminger-Institut proti Rakousku, rozsudek z 29.9.1994, Series A, no. 295-A.
- 5.) Castells proti Španělsku, rozsudek z 23.4.1992, Series A, no. 236.

6.) Engel a ostatní proti Nizozemsku, rozsudek z 8.6.1976, Series A, no. 22.

Resumé (English)

This thesis named „Freedom of speech: Its guarantees and limits“ attempts to look at the issue from different perspectives, that is Czech, European and International law.

Its main part consists of the analysis of the freedom of speech in Czech constitutional system and the limits imposed by the statutes. According to Czech „Charter of Fundamental Rights and Basic Freedoms“ (Listina základních práv a svobod), freedom of speech may be limited by the statutes for various reasons. However, this procedure is strictly limited and the freedom of speech cannot be taken away totally.

The constitutional test for limiting the freedom of speech consists of three steps:

a) limitation made by the act of Parliament only, *b)* the inevitability of such a measure in democratic society and *c)* measure has to be made for one of constitutional reasons:

security of the right and freedoms of the people or security of the state or public security or security of the public health and morality.

The body which plays a vital role in defining the constitutional limits of the freedom of speech in the Constitutional Court of the Czech Republic. Its core decisions are mentioned in the thesis.

Another part of the work is dedicated to the fundamental international documents on the topic – International Declaration of Human Rights, The European Convention on Human Rights, International Covenant on Civil and Political Rights and The Convention on the Rights of the Child. The Czech Republic is nowadays a member state of all these key treaties.

Last part of the work deals with the European Court of Human Rights in Strasbourg, which gives important judgments on this topic in European context. Cases such as *Handyside v. the United Kingdom* or *Lingens v. Austria* helped to define the current borders of the freedom of speech.

The objective of this thesis is not to give a full-range analysis, as this issue is a very topical one and I would need a thousand of pages to cover all the details. However, I tried to trace a reasonably short explanation of all the core problems.

Freedom of speech is one of the most important legal issues in democratic society. The shape and extension of the freedom is not a definite one, it is something everlastingly open and frangible.

Klíčová slova: svoboda projevu – limity - záruky

Key words: freedom of speech – limits - guarantees